

Національна академія державного управління
при Президентіві України

*Управління організації фундаментальних
та прикладних досліджень*

Кафедра інформаційної політики та технологій

С. Г. Соловійов, В. Г. Даниленко

Проблеми розвитку електронної демократії в умовах модернізації державного управління України

Наукова розробка

Київ
2012

УДК 004:35:321.7:001.89

С60

*Схвалено Вченою радою Національної академії
державного управління при Президентіві України
(протокол № 195/7-8 від 5 жовтня 2012 р.)*

Автори :

С. Г. Соловійов, кандидат наук із соціальних комунікацій, доцент кафедри інформаційної політики та технологій НАДУ;

В. Г. Даниленко, кандидат філологічних наук, доцент кафедри інформаційної політики та технологій НАДУ.

За загальною редакцією доктора наук з державного управління, професора, завідувача кафедри інформаційної політики та технологій, заслуженого діяча науки і техніки України Н. В. Грицяк.

Рецензенти :

В. А. Денисенко, доктор історичних наук, доцент Відкритого міжнародного університету розвитку людини "Україна", член Національної спілки журналістів України;

О. П. Попроцький, кандидат наук з державного управління, доцент кафедри інформаційної політики та технологій НАДУ.

Соловійов С. Г.

С60 Проблеми розвитку електронної демократії в умовах модернізації державного управління України : наук. розробка / С. Г. Соловійов, В. Г. Даниленко. - К. : НАДУ, 2012. - 68 с.

У науковій розробці (ДР № 0111U000139) розкриваються форми та моделі електронної демократії, інструментарій залучення громадськості до вироблення політики, наводяться приклади застосування електронної демократії у зарубіжній та вітчизняній практиці.

Видання розраховане на слухачів спеціальності "Електронне урядування", студентів вищих навчальних закладів, аспірантів, викладачів, докторантів з державного управління, працівників органів державної влади і органів місцевого самоврядування, громадських активістів.

УДК 004:35:321.7:001.89

ВСТУП

Актуальність дослідження зумовлена тим, що інтеграція українського державного управління до європейського адміністративного простору в умовах розвитку інформаційного суспільства сьогодні поставила нові вимоги до діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування, їх спроможності ефективно діяти в умовах впровадження електронного урядування й розвитку електронної демократії, що зумовлює необхідність змін в усіх без винятку сферах суспільного життя.

Підвищення ефективності державного управління є одним із пріоритетів реформи державної служби в Україні. Останнім часом у зв'язку з поширенням новітніх інформаційних технологій у всіх сферах діяльності людини підвищення ефективності державного управління пов'язується із запровадженням електронного урядування (е-урядування).

Актуальність теми дослідження полягає також у розробці навчальних та науково-практичних посібників для магістерської програми за спеціальністю 8.1501000910 "Електронне урядування" напряму підготовки 1501 "Державне управління"; проведенні навчально-методичних розробок для використання в системі професійного навчання і практичній діяльності державних службовців в органах державної влади та посадових осіб в органах місцевого самоврядування, які відповідають за взаємодію з громадськістю та засобами масової інформації, а також за впровадження технологій електронного урядування та розвитку електронної демократії.

Предмет дослідження: основні етапи становлення та розвитку електронної демократії в органах державної влади та органах місцевого самоврядування України: Е-інформування; Е-консультування; Е-участь; Е-партнерство.

Мета роботи - дослідження стану впровадження електронної демократії в Україні як механізму залучення громадськості до управління державою, вивчення ефективності зворотного зв'язку між органами державної влади і громадянами. НДР передбачає вироблення практичних рекомендації щодо модернізації органів державної влади та органів місцевого самоврядування на основі сучасних інформаційно-комунікаційних технологій.

Основні завдання: дослідження, узагальнення, аналіз та систематизація існуючих наукових концепцій та підходів до розвитку електронної демократії з урахуванням зарубіжного досвіду та

вітчизняної практики з точки зору практичних потреб органів державної влади та органів місцевого самоврядування щодо організації комунікативної діяльності, сприяння впровадженню електронного урядування та розвитку електронної демократії.

Практичне значення НДР (назва органу державної влади, наукової установи, де буде впроваджуватись НДР та використовувався кінцевий науковий продукт):

1. Використання в практичній діяльності:

- Департаменту інформації та масових комунікацій Секретаріату Кабінету Міністрів України;
- Управління розвитку інформаційних ресурсів та технологій Секретаріату Кабінету Міністрів України;
- Управління вдосконалення діяльності та реформування органів виконавчої влади Секретаріату Кабінету Міністрів України;
- Управління комп'ютеризованих систем Апарату Верховної Ради України;
- Департаменту модернізації державної служби Головного управління державної служби України;
- Департаменту розвитку та модернізації державної податкової служби Державної податкової адміністрації України.

2. Розробка методичного забезпечення для спеціальності 8.15010009 "Електронне урядування" напряму підготовки 1501 "Державне управління" (очікувані результати НДР).

3. Консультативна допомога органам державної влади та органам місцевого самоврядування з питань упровадження електронного урядування та розвитку електронної демократії.

4. Розробка програми підвищення кваліфікації з питань упровадження електронного урядування та розвитку електронної демократії.

Ключові слова: е-демократія, е-урядування, інформаційне суспільство, залучення громадськості, вироблення політики, розвиток е-демократії, інформаційно-комунікаційні технології, комунікація в органах державної влади, зв'язки з громадськістю, засоби масової інформації, зв'язки з пресою в умовах електронної демократії, громадська думка, громадське обговорення, е-консультації, відкритість у діяльності органів виконавчої влади, модернізація урядової діяльності, ефективність комунікації громадськості і влади.

Розділ 1. КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ Е-ДЕМОКРАТІЇ

- 1.1. Еволюція е-демократії.
- 1.2. Розвиток е-демократії в Україні.
- 1.3. Концепції е-демократії.
- 1.4. Форми та моделі е-демократії.

1.1. Еволюція е-демократії

Поняття "електронна демократія" розглядають з двох точок зору.

Говорячи про е-демократію у *вужчому розумінні*, мають на увазі застосування ІКТ для забезпечення (електронного супроводу) прав громадян. У цьому разі змінюється лише технологічний бік подання заяв, звернень, запитів органам влади від імені громадян. Тобто, використовуючи своє законне право на отримання певної довідки, громадянин може звернутися до інстанції письмово, а може, наприклад, користуючись електронною поштою.

Е-демократія у *ширшому розумінні* передбачає залучення громади за допомогою сучасних інформаційних технологій до вирішення різноманітних суспільно-політичних завдань. Саме в цьому розрізі ми й розглядатимемо електронну демократію. Прикладом може бути інтерактивна участь жителів у засіданні місцевої ради. При трансляванні засідання в Інтернеті кожен зацікавлений може висловити своє ставлення до рішень ради, виступів депутатів і в такий спосіб вплинути на позицію органу влади.

Назвемо деякі проблеми, які, за визначенням Міжнародного Фонду "Відродження", заважають розвитку е-урядування та е-демократії в Україні [1]:

- впровадження технологій е-урядування вимагає модернізації, передусім, системи державного управління, проведення ефективної адміністративної реформи;
- недосконалість процедур надання та отримання адміністративних послуг шляхом використання інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ);
- відсутність типових підходів та типових вимог у впровадженні технологій е-урядування;
- повільність становлення е-демократії (можливість кожного через ІКТ взяти участь у формуванні та реалізації державної і місцевої політики);

- недостатньо ефективна взаємодія органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування і недержавних громадських організацій, необхідне для вироблення і реалізації конкретних планів з впровадження технологій е-урядування;

- низький рівень поінформованості, мотивації та навчання державних службовців, представників недержавних громадських організацій, бізнесу та населення технологіям е-урядування.

Виходячи з цього переліку можна зробити висновок, що значна частина проблем породжена ставленням чи неспроможністю держави (з різних причин) вплинути на ситуацію. Адже й адміністративна реформа, й обмеженість у наданні адмінпослуг засобами ІКТ, й інші чинники (зокрема, проблеми у галузі навчання держслужбовців інтернет-технологій) - все це компетенція насамперед органів державної влади і органів місцевого самоврядування.

"Технології є допоміжним засобом, а не шляхом розв'язання проблем. Необхідне поєднання з традиційними "неелектронними" інструментами доступу до інформації, консультацій та участі громадськості, для того, щоб отримати якнайбільше від застосування ІКТ.

Електронне надання інформації є важливою передумовою залучення, але кількість не означає якість. Активне сприяння та компетентне посередництво - ключові елементи ефективних електронних комунікацій.

Бар'єрами для ширшого електронного залучення громадян до вироблення політики є **культурні, організаційні, а не технологічні чинники**" [2, с. 11].

Думка про те, що головні перепони на шляху становлення е-демократії в нашій країні вбачаються не в техніці (цифровий розрив, рівень комп'ютерної грамотності тощо), а в ставленні до проблеми, осягненні е-демократії як інструменту ефективного зв'язку між суспільством і владою, висловлюється і в інших дослідженнях "До основних бар'єрів належать бар'єри, пов'язані з культурою, архітектурою, довірою, ресурсами, а також з опором акціонерів" [3].

Це свідчить, що вирішення проблеми лежить у площині людських взаємостосунків, прагнень і громадян і влади всіх рівнів модернізувати країну, залучивши до управління суспільство.

Тому для втілення ідеї електронного урядування необхідні як "електронні громадяни", з одного боку, так і не менш необхідні грамотні "електронні чиновники" - з другого [4, с. 222-229].

Безперечно, державні структури з кожним роком наближаються до застосування ІКТ в управлінні. Це вимога часу, яку неможливо обійти. Численні приклади із практики інших держав це підтверджують.

Показово, що, за словами міністра економіки та комунікацій Естонії Юхана Партса, впровадження електронного урядування та розбудова незалежної держави відбувалися паралельно. В інтерв'ю [5] він розповідає: "Після колапсу Радянського Союзу 1990 р. Естонія знову здобула незалежність і почала розбудовувати свою державність. Було призначено новий корпус чиновників і введено нові електронні технології в державне управління. Коли в середині 1990-х рр. Інтернет як явище став реальністю, то якоюсь мірою саме держслужбовці активно впроваджували електронні технології в різних сферах.... І не лише держава, а й багато приватних естонських організацій почали використовувати нові можливості, які давала мережа, й спиратися у своїй діяльності на електронні та інформаційні технології".

Нині близько 95% громадян Естонії сплачують податки і декларують доходи через Інтернет, 98% здійснюють електронні покупки. Усі операції із землею та нерухомістю проходять також в електронній формі. Запроваджена у 2000 р. електронна ідентифікаційна картка дає змогу оперувати банківськими рахунками, голосувати та багато іншого.

Електронне голосування в Естонії вперше пройшло у 2005 р. Тоді у ньому взяло участь лише близько 3% виборців, але далі ця цифра зросла до 20-25%.

"Також розроблено технології, які дали змогу максимально спростити обмін інформацією між різними державними службами, а також захищати кібер-простір. У цей самий час було комп'ютеризовано й забезпечено доступом до Інтернету всі школи, містечка та села Естонії. Варто також наголосити, що до цього процесу активно долучилася сама громадськість, яка за мінімальної підтримки держави навчила всіх охочих користуватися новими технологіями. Крім того, доступ до будь-якої інформації, яка не становить державної таємниці, є вільним, тобто кожен естонець може легко знайти інформацію про те, які рішення ухвалюються в цей момент у парламенті й чим займається міністр на своєму робочому місці".

Ще одним промовистим свідченням ефективності застосування ІКТ у практиці державного будівництва є приклад Ісландії,

яка внаслідок кризи 2008 р. постала перед необхідністю модернізації [6].

"Віртуальне спілкування виявилось ефективним інструментом створення нового державного устрою... Новий основний закон писався в Мережі. Ісландці відмовились від традиційної моделі проведення формального конституційного референдуму, коли громадянам пропонують схвалити текст, підготовлений вузькою групою політиків". Громадяни вибрали 25 представників, - раду, яка у мережі Facebook готувала проект конституції. Їм було надіслано понад 370 пропозицій і тисячі коментарів. Залишається лише проголосувати за цю нову конституцію.

У згаданій публікації журналіст наводить ще один переконливий доказ результативності е-демократії: "вражаючим прикладом здійснення громадського представництва через глобальну мережу є обрання Європейського єврейського парламенту. Вибори відбулись на сайті... Зареєструвалось 200 тис. громадян, і вони обрали 120 парламентарів із понад тисячі кандидатів".

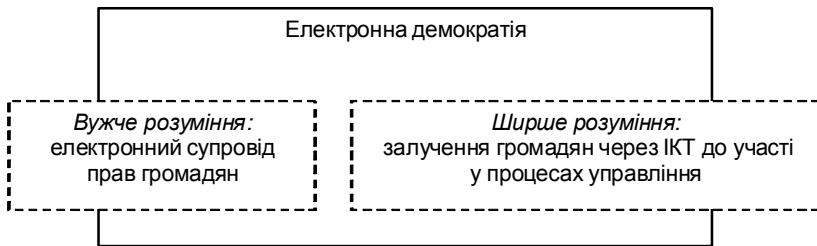
Автор робить висновок, що "цифрові технології - не лише новітній метод здійснення демократичного представництва, але й спосіб значного покращення якості й швидкості прийняття управлінських рішень". Далі він так окреслює реалії е-урядування і е-демократії: "...фіксація громадянства здійснюватиметься цифровим чином. Позитивний ідентифікаційний код платника податків перетвориться в телефонний номер для "паспорта-смартфона". Цей номер закріпиться за громадянином навечно, як і персональна адреса електронної пошти на державному порталі. Паспорт стане універсальним документом, в якому фіксуватимуться права на власність, документи про освіту, водійські посвідчення, відмітки про сплату податків, отримання державних пільг і т.ін. ...Голосування на виборах відбуватиметься електронним чином... Технічна простота проведення цифрових референдумів зробить їх регулярними і дасть змогу включити громадян у процес прийняття політичних рішень на систематичній основі".

Саме цей висновок щодо систематичності прийняття рішень в електронному форматі здається нам особливо важливим.

У більшості розвинених країнах світу інформаційно-комунікаційні технології були визначені основним засобом модернізації урядової діяльності задля підвищення результативності, надання публічних послуг, зокрема доступу до інформації щодо діяльності органів державної і муніципальної влади. "Адміністративні механіз-

ми електронної демократії та електронного врядування були включені до реформ моделей державного керування, що також суттєво вплинуло на форму міжнародних комунікацій. Національні послуги для громадян окремих країн стали доступними для громадян інших. Подібна модель міжнародних відносин має значно прозоріший характер та є більш привабливою для політичних, економічних, культурних та соціальних зв'язків із країнами з розвиненими національними інформаційними сегментами" [7].

Неважко помітити, що е-демократія є наслідком розвитку власне демократії як інституту народовладдя. Іншими словами, базисом для е-демократії у будь-якому разі мусить бути демократичний устрій суспільства.

Форми е-демократії постійно розвиваються й удосконалюються.

На межі 60-70-х рр. виникло поняття "теледемократія". Це було викликано появою кабельного телебачення. Слідкуючи по телевізору за дебатами, громадяни діставали змогу висловлювати свою позицію, подзвонивши в студію. Таким чином досягалась певна інтерактивність. Проте ця форма впливу громадян на прийняття суспільно-політичних рішень не дістала розвитку. Можна вважати, що на тому етапі розвитку суспільства активна участь громадян в управлінні не передбачалася, а, за великим рахунком, і не заохочувалася [8].

"... починаючи з 1960-х років один провідник почав домінувати та з часом надав іншого вигляду політичним комунікаціям: це - телебачення. У другій половині двадцятого сторіччя політики та партії більшість свого часу витратили на те, щоб адаптуватися до телебачення. Збільшення прозорості та доступу до політики через телебачення, безумовно, мало позитивні наслідки для демократії, але були й інші наслідки, як-то створення середовища без інтелектуального ризику, із надмірною режисурою, системною взаємозалежністю між медіа-професіоналами та політиками..." [9].

Та позитивним наслідком теледемократії стало виникнення у кінці 80-х рр. такого явища, як "електронна республіка" [10].

Теоретичною основою стала розробка Ю.Хабермаса. Учений "визначав кіберпростір, що виникає, як нову громадську сферу, що являла собою простір вільних обговорень актуальних суспільних проблем, сферу, в якій кожен громадянин може не лише висловитися, а й бути почутим" [8]. Зосередження уваги на взаємозв'язку між запровадженням нових інформаційних технологій і розвитком структур громадянського суспільства призвело до розуміння ролі Інтернету у формуванні нових інститутів демократії. Виникає поняття "кібердемократія" - провісник власне електронної демократії.

У 90-х рр. з'являється концепція Г.Рейнгольда про "віртуальне співтовариство". Вона базується на тому, що мережі "можуть стати інструментом, який сприяє утворенню необхідного соціального капіталу для зміцнення демократичних цінностей" [8].

Сучасний етап розвитку ІКТ і готовність суспільства до сприйняття ідей електронної участі громадян у прийнятті рішень та контролі за їх виконанням характеризуються як сприятливі для впровадження технології е-демократії. "Демократія, яку ми знали до цього, була продуктом свого часу, коли ефективно представництво було обмежене у часі та просторі. У той час, як ці бар'єри долаються завдяки комунікаційним технологіям, які є асинхронними та глобальними, демократичні інституції можуть тільки розквітнути, якщо стануть більш сприйнятливими, доступними, підзвітними та укоріненими у суспільному просторі" [10].

1.2. Розвиток е-демократії в Україні

I етап (2000-2001 рр.) мав підготовчий характер, визначалися найбільш загальні аспекти використання сучасних ІКТ, формувалося необхідне підґрунтя для подальших дій держави в цьому напрямі.

II етап (2002-2003 рр.) безпосередньо пов'язаний із формуванням механізмів електронного уряду в Україні, що мало на меті підвищення ефективності та прозорості діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування, поліпшення поінформованості громадян щодо діяльності цих органів та активізації зворотного зв'язку між владою та суспільством за допомогою мережі Інтернет.

Відлік цього етапу умовно можна вести від Постанови Кабінету Міністрів України "Про порядок оприлюднення у мережі Інтер-

нет інформації про діяльність органів законодавчої влади" (від 4 січня 2002 р. 3-2002-п), якою затверджено "Порядок оприлюднення у мережі Інтернет інформації про діяльність органів виконавчої влади".

За цей період були ухвалені Указ Президента України "Про додаткові заходи щодо забезпечення відкритості у діяльності органів державної влади" та Постанова Кабінету Міністрів України "Про заходи щодо подальшого забезпечення відкритості у діяльності органів виконавчої влади", які також були спрямовані на забезпечення: обов'язковості створення органами державної влади та органами місцевого самоврядування власних веб-сайтів, оперативного розміщення на них офіційної інформації про діяльність, чітких вимог щодо змістового наповнення веб-сайтів органів влади; створення урядового порталу з метою формування та реалізації стабільної та зрозумілої громадянам економічної та соціальної політики держави.

З цією метою були визначені суб'єкти, відповідальні за реалізацію зазначених нормативно-правових актів. Також були визначені завдання органів державної влади та місцевого самоврядування щодо функціонування офіційних веб-сайтів, їх змістового наповнення, оперативного оприлюднення інформації, надання відповідної статистичної інформації, недопущення обмеження права на отримання відкритої інформації громадянами, регулярне проведення прес-конференцій, зокрема з використанням мережі Інтернет.

III етап розпочався у 2003 р. прийняттям Постанови Кабінету Міністрів України "Про заходи щодо створення електронної інформаційної системи "Електронний уряд" (від 24 лютого 2003 р. № 208) і триває досі. Цілями пропонованих заходів щодо розвитку інформаційного суспільства визначалися надання громадянам та юридичним особам інформаційних та інших послуг шляхом використання електронної інформаційної системи "Електронний Уряд", яка забезпечує інформаційну взаємодію органів виконавчої влади між собою і з громадянами, надає інформацію та інші послуги на основі сучасних інформаційних технологій.

Упродовж 2004-2009 рр. порядок взаємодії органів державної влади та громадян було доповнено ще кількома постановами Кабінету Міністрів, спрямованими на упорядкування взаємодії виконавчої влади та інститутів громадянського суспільства. Спрямована на розроблення та впровадження ефективного механізму комунікації між органами виконавчої влади та інститутами громадянського суспільства і "Концепція сприяння органами виконавчої

влади розвитку громадянського суспільства", схвалена КМУ 21 листопада 2007 р. У Концепції визначено мету, основні завдання та принципи взаємодії органів державної влади та інститутів громадянського суспільства, зміцнення демократії. У 2009 р. до Концепції було внесено зміни, які стосувалися передусім обов'язкового висвітлення у засобах масової інформації результатів своєї діяльності та їх громадське обговорення [11].

Переваги застосування е-урядування - покращання механізмів публічного управління: налагодження активної взаємодії між органами влади, між владою та бізнесом, між владою та громадянами за допомогою ІКТ. Принципово важливим досягненням е-урядування є електронна демократія (інколи цей процес називають ще цифровою демократією чи кібердемократією).

Е-демократія - це якраз той інструмент, який оптимізує вище згадані стосунки між владою і громадянами в умовах е-урядування. Саме феномен е-демократії і дає змогу суб'єктам держави (уряду, органам місцевого самоврядування, бізнесу, громадянам) регулювати перелік, наповненість, способи отримання електронних послуг.

Е-демократія - це не стільки і не скільки забезпечення доступу громадян до управління, а й контроль (насамперед у режимі on-line) над діями уряду. "Таким чином, електронна демократія - явище більш масштабне, ніж е-урядування. Але передумови для її формування створює саме впровадження останнього, оскільки дає поштовх громадянам і компаніям для використання можливостей ІТ на державному рівні..." [12].

1.3. Концепції е-демократії

На думку британського дослідника Стівена Кліфта, е-демократія характеризується використанням "інформаційних і комунікаційних технологій і стратегій демократичними акторами (урядами, обраними посадовцями, медіа, політичними організаціями, громадянами (виборцями) всередині політичних і управлінських процесів місцевих спільнот, націй та на міжнародному рівні. Для багатьох е-демократія передбачає більшу та активнішу участь, посилену Інтернетом, мобільними комунікаціями та іншими технологіями в сучасній представницькій демократії, так само як і через більшу учасницьку або пряму форму залучення громадян для вирішення суспільних питань" [13].

"Е-демократія складається з усіх електронних засобів комунікацій, що дають змогу/уможливлюють для громадян докладання зусиль для того, щоб керівники/політики були відповідальними за свої дії у сфері публічного життя. Залежно від аспектів демократії, що просуються, е-демократія може використовувати різні технології для: 1) підвищення транспарентності політичного процесу; 2) посилення прямого залучення і участі громадян; 3) удосконалення якості формування думки-позиції шляхом відкриття нового простору для інформації і обговорення" [14].

Відповідно до "Концепції розвитку електронного урядування в Україні" е-демократія - це "форма організації суспільства, за якої громадяни та бізнес залучаються до процесу державного управління та державотворення, а також до місцевого самоуправління за допомогою інформаційних і комунікаційних технологій" [15].

Наочно узагальнюючи підходи щодо функцій е-демократії, зобразимо це таким чином:

Форма	<i>Е-демократія</i>
Технологія	<i>Е-урядування</i>
Мета	<i>Прозорість дій влади Залучення громадян до управління Сприяння формуванню громадської позиції</i>

Інструментарій, застосований в умовах е-демократії, передбачає певний набір, кожен елемент якого відповідає за ключову позицію. Визначено, що таких позицій три. Назвемо їх, зазначивши інструмент забезпечення.

<i>Підвищення прозорості</i>	<i>- е-доступ.</i>
<i>Підвищення участі</i>	<i>- е-консультації, е-петиції, е-голосування.</i>
<i>Підвищення обговорення</i>	<i>- е-форуми [16].</i>

Одні дослідники вважають, що е-демократія - ключовий елемент е-урядування, на думку інших ці поняття перехресні, але не тотожні е-урядуванню. У дослідженні Енді Брека і Філа Нобла "Е-демократія навколо світу" це поняття вживається для позначення "використання Інтернету урядом, політичними партіями і правозахисними групами для постачання інформації, комунікацій, надання послуг чи підтримки участі для розвитку більш зацікавлених дебатів серед громадян". На думку цих дослідників, "е-уряд включає інформацію, послуги і компонент участі, як правило, об-

межуючись урядовими інституціями... Використання Інтернету для реалізації е-демократії є ширшим за свою суттю".

При цьому постають запитання: чи змінюють інформаційно-комунікаційні технології сутність демократії, чи створюється за допомогою ІКТ новий тип демократії?

Частина дослідників вважає, що ІКТ не можуть кардинально змінити сутність демократії, оскільки є лише інструментом в руках людей, які бажають або не бажають змін. Скажімо, Піппа Норіс пояснює, що оптимістичні прогнози про виникнення нової ери безпосередньої демократії, посиленої інформаційно-комунікаційними технологіями "попри свою привабливість... є неможливими на практиці, як тільки ми зрозуміємо, хто залучається до е-політики". Тому нові інформаційні технології можуть посилити активність тих, хто вже активний, оминаючи малозацікавлених чи байдужих, тим самим поглиблюючи соціальне розмежування. Схожі думки висловлює і Рег Алкок: "нові ІКТ слугуватимуть лише посиленню чинних демократичних інститутів, але не змінять в разючий спосіб організацію процесу прийняття нормативних рішень в інституціях державного сектору".

Отже, як вважають цей та інші дослідники, без розуміння і широкого застосування громадянами демократії як такої ефективність власне е-демократії може бути низькою. Тому, вважають громадські активісти, слід розвивати суспільство в цьому напрямі: "Що ж потрібно для того, щоб демократія все ж працювала? По-перше - інформація, якщо виборець не знає чогось важливого, що могло б вплинути на його вибір серед кандидатів, то він не зможе проголосувати адекватно. По-друге, для незалежного вибору потрібна свобода від чужої думки, здатність мислити, бажання мати свою точку зору. І обрані нами представники позбавляють нас права на обидва ці визначальні чинники" [17].

При цьому передбачається такий набір благ, які настануть внаслідок е-демократії (безперечно, ці міркування не можна вважати всеохопними).

Автономія і самоврядування малих груп. Люди можуть ситуативно об'єднуватися за загальним інтересам, поглядам або за географічною, національною, релігійною чи культурною ознакою. Прийняті рішення не вимагають фінансування з державного бюджету, адже люди можуть сформувати і наповнити мікробюджет і витратити його для виконання прийнятого ними ж рішення. Здійснення самоврядування перетвориться на локальні громадські

проекти, а придбання всіх необхідних товарів і послуг для цих проєктів може здійснюватися через механізми тендерів.

Великі справи. Очевидно, що сьогоднішнім державам, на відміну від вчорашніх імперій, все складніше і складніше виконувати "великі справи", оскільки це вимагає колосальних витрат на мотивацію і зведення волі великої кількості людей до єдиного вектора. Але в електронному середовищі знову з'являється можливість "великих справ", причому за своєю природою вони нічим не відрізняються від суспільних проєктів для малих груп. Підхід масштабується і є гнучким.

Пряме інформування. Зникає монополія на ЗМІ, кожна людина, витративши мінімальні ресурси, може писати і публікувати, робити голосові записи, повідомлення через відео, сама стає і репортером з місця свого перебування в даний момент, каналом новин про себе і про те, що відбувається навколо. Обдурювати маси буде все складніше і складніше.

Персональні компетенції. Час визнати, що нерівність властива природі людини, і як би кому не хотілося міряти всіх однією міркою, але трапляються більше-менше добрі, більше-менше розумні, більше-менше кваліфіковані в різних сферах. Було б нерозумно припустити, що голос доярки в голосуванні з глобальних фінансових питань повинен бути еквівалентний голосу доктора наук, який написав десяток монографій з цього питання, або голосу великого бізнесмена, який вклав великі кошти в проєкт, що безпосередньо залежить від прийнятого рішення. Питання компетенцій вирішується введенням коефіцієнта визнання авторитетності думки, тобто кожна людина стає публічним експертом і набирає "вагу" в прийнятті рішень, що вимагають кваліфікації.

Відсутність державного бюджету. Скасування цього атрибуту державності передбачає також і повне скасування державного апарату, скасування податків. Місце податків займе фінансова участь громадян у громадських проєктах, і сама ця участь буде визначати "вплив" людини в суспільстві, вагу її голосу, ступінь довіри і поваги до її думки. Зникнення державних структур приведе так само до розподілу їх функцій між громадянами.

Законотворчість, виконавча влада, судові органи. Всі три гілки влади при прямій електронній демократії зосереджені в кожного громадянина. Якщо із законодавством та виконавчою владою все якось інтуїтивно зрозуміло, то судові функції можуть стати деяким сервісом, який замовляють громадяни у людини або групи

експертів з високою кваліфікацією з розглянутого питання. Авторитет цієї групи визнається сторонами, а робота оплачується у відкритому порядку [17].

Наведені чинники відповідають базовим принципам демократії участі в умовах інформаційного суспільства, запропонованими знаним дослідником Й.Масудою ще в другій половина минулого століття:

1. Всі або, принаймні, якомога більша кількість соціальних суб'єктів повинні брати участь у прийнятті рішень.

2. Синергія (добровільна участь у вирішенні загальних проблем) і взаємодопомога (готовність жертвувати своїми інтересами) як основа вироблення політичних рішень.

3. Доступність широким масам населення всієї необхідної інформації для обґрунтованого прийняття політичних рішень.

4. Отримана вигода й доходи повинні розподілятися між усіма громадянами.

5. Рішення політичних питань варто шукати шляхом переконання й досягнення загальної згоди.

6. Ухвалені рішення повинні реалізовуватися шляхом спільних дій, співробітництва всіх громадян [18].

Вже в ті часи було розуміння, що індустріальне суспільство й інформаційне - це не лише панування принципово різних ресурсів, а й відмінність у формі правління, коли представницька демократія перетворюється в демократію участі - демократію на основі застосування суспільством і владою глобальних мереж і використання принципу доступності громадян до інформації.

Політичні інтернет-технології відкривають принципово нові можливості комунікації й взаємодії: роблять доступною політичну інформацію, спрощують одержання зворотного зв'язку, створюють інноваційні форми участі населення в політичному процесі, стають джерелом прозорості дій політичних інститутів і конкретних політиків [19].

Є й інші міркування стосовно сприяння інформаційно-комунікаційних технологій демократизації суспільства. Томас і Катя Райлі пропонують свій погляд, який полягає в тому, що технологія є лише посередником та рушієм нових і важливих тенденцій у суспільстві "тією мірою, якою вони керуються новими ідеями, концептуальними конструкціями, що містять інновації та креативність. Технологія не є творцем змін, але простим засобом. Використання технологій, незважаючи на форми, має результатом культурну революцію завдячуючи шляхам, яким люди їх пристосовують. Упро-

вадження нових технологій може змінити шляхи організації та самоуправління суспільства, але вони ніколи не стануть рушієм ідей, а лише їх посилювачем".

Проте розглядати е-демократію можна також у ширшому розумінні, що виходить за рамки концепції е-урядування і включає до того ж горизонтальні зв'язки і взаємодію між суспільними одиницями всередині громадянського суспільства. Тоді структурні соціальні зміни, спричинені ІКТ, стають наочнішими, що дає підстави дослідникам стверджувати про появу нового просунутого типу демократії з посиленими можливостями для участі в процесі формування політики та прийняття рішень.

Щонайперше мова йде про застосування новітніх технологій для самоорганізації та залучення незадіяних, територіально віддалених та обмежених у фізичних можливостях груп населення до участі в політичному процесі, тим самим долаючи соціальний і цифровий розрив. Це - віртуальні групи за інтересами, віртуальні спільноти е-громадянства, засновані на електронних комунікаціях, що створюють клімат е-демократії. Вони є прикладом того, як ІКТ перетворюють людські цифрові мережі на потужні, ефективні форми соціальної організації.

Дослідник Стівен Кліфт вважає: "Кожен сектор демократії в он-лайн робить свій внесок до е-демократії. Грунтуючись на тому, хто і що робить, ми повинні запитати себе: "Чого нам не вистачає?" ... Е-демократія не є "річчю" чи магічним одночасним заміщенням традиційної демократії. Коли різні сектори демократії намагаються визначити своє місце в мозаїці е-демократії, їм краще вживати заходів у сфері власної компетенції і не очікувати на великий план чи мегапроект, який все це здійснить".

Технологічна культура створює не лише загальний "культурний фон" для перетворення в системі суспільних відносин, які уможливаються та посилюються ІКТ-середовищем. Серед світових тенденцій розвитку е-урядування чітко окреслюється поступова трансформація владних стосунків. Разом із упровадженням нових інформаційних технологій змінюється структура управління, значною мірою еволюціонують шляхи взаємодії держави із громадою. Перетворення вертикальної ієрархічної структури уряду на горизонтальну мережеву, перерозподіл влади (публічних функцій) - це ознаки змін, спричинених упровадженням ІКТ в урядування.

У доповіді ООН, присвяченій е-урядуванню, говориться, що "реструктуризація сектору е-урядування не може бути завершена

без застосування ІКТ урядами для підтримки трансформації ієрархічних структур державного управління в мережеві структури". Проте застосування ІКТ урядами - це не тільки і не стільки створення сайтів органів публічної влади. "З погляду політичної теорії мова має йти про серйозну трансформацію самих принципів взаємодії влади і громадянського суспільства, коли громадянин із об'єкта владно-управлінської взаємодії перетворюється на компетентного споживача послуг, які надаються корпусом державних і муніципальних службовців, і водночас стає повноправним учасником процесу прийняття політичних рішень як на місцевому, регіональному, так і на загальнонаціональному рівні" [20].

1.4. *Форми та моделі е-демократії*

Як і форми традиційної демократії, електронні форми бувають прямими та непрямими. Оскільки прямі форми є предметом тривалих дискусій, не тільки концептуальних, а й суто технологічних, причому жодна з цих форм досі не реалізована, першими розглянемо непрямі форми. Всі вони так чи інакше пов'язані з мережею Інтернет, адже це і є той спосіб організації публічних дискусій чи голосування, який дає змогу нівелювати відстань виборців від уряду та надати можливість висловлювати свою думку всім бажаючим.

Найпростішою непрямою формою електронної демократії є організація голосування через всесвітню мережу. Це найпростіший спосіб, який вимагає лише суто технічних рішень, таких як ідентифікація виборця, захищені протоколи даних та моніторинг перебігу голосування. Дослідник Стівен Кліфт наводить один з варіантів подібного голосування - виборцю надсилається електронною поштою бюлетень (або його аналог). За цим бюлетенем виборець або дзвонить на вказаний в ньому номер (він може бути одноразовим, подібна можливість цифровими протоколами дозволяється), де залишає повідомлення про свій вибір, або ж голосує цим бюлетнем через захищене з'єднання через Інтернет, надсилаючи свій цифровий підпис.

Подібний експеримент було проведено у Великій Британії у 2002-2003 рр. парламентською групою з е-демократії. У цьому експерименті брали участь не лише виборча комісія, а й найбільші академічні установи. У двох великих містах - Шеффілді та Сент-Олбансі відповідно три та дві виборчих дільниці надали можливість виборцям проголосувати через Інтернет. Із загальної кількості там-

тешніх виборців цим правом скористались відповідно 35% та 40%, причому явка підвищилась на 10% порівняно з минулими виборами, що свідчить про те, що така форма голосування громадянами цілком схвалена, хоча загальну оцінку експерименту дати важко.

Другою подібною формою є надання громадянам можливості обговорення рішень міської ради або ж навіть парламенту. В рамках подібної форми значну роль відіграє наявність доступу до Інтернету, оскільки подібні дискусії на практиці стають дуже активними та гарячими, а також відповідних технічних рішень, таких як форуми, блоги та чати. Подібний експеримент було проведено в Італії, в місті Болонья у січні-лютому 2002 р., коли було створено структуровану систему онлайн-дебатів в рамках проекту "DEMOS", причому перша тема для публічного обговорення стосувалась дорожнього руху. Практично було створено Інтернет-форум, який регулярно моніторився місцевими органами самоврядування і де громадяни могли вільно висловити свою думку. Причому було видано окрему постанову, згідно з якою місцеві органи влади повинні були активно використовувати поради громадян, відповідати на їх запитання, а також на основі дописів виділяти та аналізувати нагальні проблеми. Трохи інша схема була використана в Модені, де замість форуму було створено систему листка новин (newsletter), на який громадянин підписувався, залишаючи свої персональні дані, і натомість отримував можливість постійно або на поштову скриньку, або на мобільний телефон регулярно отримувати інформацію про плани міськради. Він також міг задавати питання електронною поштою з гарантією відповіді у законодавчо встановлений час. Крім того, було створено ряд онлайн-консультаційних центрів, а також проводились онлайн-опитування.

Аналогічні експерименти також проводились в інших італійських містах на рівні місцевих органів самоврядування. При цьому найбільша активність спостерігалась не з боку окремих громадян, а з боку асоціацій чи неформальних організацій (експеримент в Гроссето у 2002 р.), хоча в разі соціальних питань активність громадян була зіставною. Даніела Батісті, італійський міністр іновачій та технологій, втім, робить невтішний висновок - подібна форма електронної демократії не може бути побудована знизу, і тим паче не стане результатом упровадження суто технологічних рішень. Вона може бути впроваджена тільки в разі її визнання на політичному рівні.

Наступною формою впровадження непрямих форм електронної демократії є так званий "електронний уряд" (e-government).

Концептуально ця форма вже набула конкретних ознак, але практичних варіантів реалізації наразі поки що надто мало, зокрема експерименти зі створення електронного уряду проводились в США, Канаді та Великій Британії. Суть цієї форми полягає в тому, що всі урядові установи в обов'язковому порядку відображають процес своєї діяльності в онлайн-режимі, тобто публікуються та обговорюються закони та законопроекти, публікуються урядові звіти, створюється публічний портал, звідки громадянин може отримати всю інформацію про діяльність його уряду, а також обговорити всі нагальні проблеми на форумі. Ця система також включає систему зворотного зв'язку із виборцями, починаючи із персональної поштової скриньки депутата, або урядовця., куди будь-який громадянин може надіслати запит, і закінчуючи регулярними інтернет-конференціями. Практично це просто подальший розвиток форми, яку ми розглядали вище, але на значно вищому рівні інтеграції.

Головна проблема при реалізації цієї форми є саме останнє - зворотний зв'язок. Ураховуючи обсяг пошти, яку отримуватиме урядовець, не можна від нього очікувати відповіді на всі листи. Проте, як свідчать дані Мішеля Келлу з Інформаційного Відділу Канади, якщо відповідь на листа громадяни в середньому чекають два тижні (87% опитаних), то відповідь на електронний лист чекатимуть лише протягом чотирьох годин (90% опитаних). Звичайні системи автовідповідачів проблему аж ніяк не знімають, її вирішення вимагає створення відповідного відділу при уряді, який займатиметься питаннями електронного відображення діяльності.

Найпоказовішим (і наймасштабнішим) прикладом цієї форми є проект "Online Parliamentary Petitions and Consultations", який включає організацію, у співпраці з відповідними комітетами Палати лордів та Палати общин, ряду публічних форумів, присвячених питанням, на які було подано найбільш розгорнутий звіт комітету. Аналогічний проект у 1999 р. запущено в австралійському штаті Вікторія.

Межує з прямою електронною демократією афінського типу так звана "напівпряма електронна демократія" (semi-direct e-democracy). Вона полягає у тому, що перед ратифікацією (або поданням в парламент) законопроект має бути винесений на публічну дискусію в Інтернеті і спочатку проголосований там. Як і попередньо розглянуті форми, тут вимагається створення публічного порталу парламенту, де повинні публікуватись всі документи, які

продукує уряд, а також організовані форуми з їх обговоренням. Щоправда, наразі такі проекти здебільшого є персональною ініціативою. Найближчим до нас є приклад депутата Верховної Ради України Левка Лук'яненка, який свій проект закону "Про статус борців за волю України" розмістив у мережі, і гарантував, що всі покращення, які запропонують користувачі, і які, на його думку, не спотворюють суті закону, будуть ним внесені. Аналогічні ініціативи, втім, ми можемо бачити і в Європі на прикладі нідерландського міністра Рожера ван Бокстеля. Повноцінна реалізація подібної форми електронної демократії знову ж таки, за висловом Данієли Багісті, можлива тільки тоді, коли буде прийнята політичним істеблїшментом.

Очевидно, що навіть поточний технічний рівень дає змогу створити аналог афїнської Асамблеї в кожному місті, таким чином взагалі усунувши необхідність міськрад. Це міг бути політичний форум, на якому активні громадяни могли б обговорювати та голосувати акти щодо керування містом. Цей варіант, щоправда у вигляді окремого дорадчого органу, був навіть апробований в США (штат Міннесота) - форум MN-POLITICS, який швидко став частиною реальної політики штату, і налічує приблизно 400-500 відвідувачів на день. Взагалі, цей штат має найбагатший у світі досвід у галузі електронної демократії, адже перші експерименти в цій сфері там почались ще у 1994 р. Однак повного заміщення подібним політичним форумом, принаймні міського магістрату, суспільство ще не знає.

Найбільш радикальним варіантом є проект "демократії з відкритим кодом" (open source democracy). Ця концепція передбачає, що закони створюються не лише парламентом, а й суспільством на основі принципу відкритого коду, який активно застосовується в розробці програмного забезпечення. Тобто закони публікуються в проекті на зразок Wikipedia, де зареєстрований користувач може внести будь-які зміни, і таким чином у процесі законотворчості беруть участь усі бажаючі громадяни. Звичайно, що для реалізації подібного проекту необхідна поки що неіснуюча державна база зберігання законів з усіма варіантами правок, причому в подібній системі і повинні створюватись закони із самого початку, система точної ідентифікації користувачів (наприклад за допомогою біометричних методів), бо інакше можливий випадок, коли таким чином закони будуть писати деструкційні або й відверто антидержавні сили. Тому подібна схема електронної демократії поки що існує в теорії, та й то з цілою низкою застережень та невирішених питань.

Як бачимо, всі існуючі форми так чи інакше залежать від покриття доступу до Інтернету населення, а також від того, наскільки уряд країни дослухається до результатів громадського обговорення та голосування. Але незважаючи на ці обмеження, в світі існує ряд успішних прикладів упровадження елементів електронної демократії в політичне життя країни. Географія їх вражає: від США до Малайзії та Австралії, що доводить доцільність цих експериментів і те, що саме у подібних схемах приховане майбутнє демократичних політичних систем [20].

Моделі е-демократії розрізняють за функціями та особливостями застосування у різних регіонах світу.

За функціями моделі е-демократії поділяються так:

Перша модель - підтримка інформаційними технологіями прямої демократії.

Друга модель - підтримка технологіями громад.

Третя модель - застосування технологій для оцінки громадської думки.

Четверта модель - використання технологій для обміркованого обговорення політичних реалій [10].

За особливостями застосування розрізняють такі:

- американська модель е-урядування. Діє в США і Канаді. Передбачає: спрощення і здешевлення контактів суспільства із органами влади; налагодження прямого спілкування з державними структурами;

- європейська модель (Західна, Центральна, Східна Європа). Характерні риси - функціонування в умовах дії наддержавних структур: Європарламенту, Єврокомісії, Європейського суду. Обов'язковість виконання рішень цих інституцій країнами-членами ЄС накладає свій відбиток на е-урядування, який полягає у вирівнюванні умов і координації роботи органів влади;

- азіатська модель втілюється в життя, опираючись на особливості управління в країнах Сходу: сувору ієрархію, дотримання корпоративних правил комунікативної поведінки. Ця модель, запроваджена у Південній Кореї, відзначається, наприклад, широким доступом населення до інформаційних ресурсів, а також запровадження ІКТ у галузях освіти та культури [22].

Питання для обговорення

1. Що означає термін "е-демократія" у вузькому та ширшому розумінні?

2. Назвіть основні етапи розвитку е-демократії в Україні.
3. Чи може е-демократія діяти у недемократичних суспільствах?
4. Як е-демократія сприяє прозорості дій влади і який інструментарій це забезпечує?
5. Чому американська модель е-демократії не застосовується у східних країнах і чим вона відрізняється від європейської?

Список використаних джерел

1. Громадське обговорення стратегічних пріоритетів програмної діяльності МФВ на 2010 рік. - Режим доступу : http://www.irf.ua/files/ukr/quest_strategic_planning_2010.pdf
2. Електронна демократія: сподівання та проблеми : пер. з англ. / Джоан Кедді, Крістіан Вергес та ін. - К. : Центр адаптації держ. служби до стандартів Європейського Союзу, 2009. - 164 с. - (Б-ка молодого держ. службовця).
3. *Лопушинський І.* Електронна демократія та електронне урядування: досвід США для України / І. Лопушинський. - Режим доступу : www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/pubupr/2011_2/doc/2/03.pdf
4. *Бачило І. Л.* Организационно-правовые институты гражданского общества в информационной среде / И. Л. Бачило // Информационное право. Актуальные проблемы теории и практики / под. ред. И. Л. Бачило. - М. : ИГП, Юрайт, 2009. - 530 с.
5. *Трегуб Г.* Електронна демократія / Г. Трегуб // Укр. тиждень. - 2011. - 7 лип. - № 28 (193).
6. *Матвиенко К.* Оцифрованная государственность / Константин Матвиенко. - Режим доступа : <http://www.expert.ua/articles/8/0/10130/>
7. *Бойчун С. О.* Електронна демократія як тенденція глобального політичного розвитку : автореф. дис. ... канд. політ. наук / С. О. Бойчун. - К., 2010.
8. *Павлютенкова М. Ю.* Электронная демократия и электронное правительство - предпосылка эффективного государства XXI века / М. Ю. Павлютенкова. - Режим доступу : <http://www.um.dp.ua/pdf/egovernment.pdf>
9. Електронна демократія: сподівання та проблеми : наук.-практ. вид. / . Д. Кедді, К. Вергес, Е. Макінтош, С. Коулмен // Organisation for Economic Cooperation and Development (OECD), Paris, 2004 ; Центр адаптації державної служби до стандартів Євросоюзу. - 2009. - С. 150. - (Серія : "Б-ка молодого держ. службовця").

10. *Grossman L. K. The Electronic Republic. Reshaping Democracy in the Information Age / L. K. Grossman. - N.Y. : Viking (20th Century Fund), 1995.*

11. Аналітична записка НІСД. - Режим доступу : <http://www.niss.gov.ua/Monitor/January2010/01.htm>

12. Електронне урядування в Україні: аналіз та рекомендації. Результати дослідження / О. А. Баранов, І. Б. Жилияєв, М. С. Демкова, І. Г. Малюкова ; за ред. І. Г. Малюкової. - К. : ООО "Поліграф-Плюс", 2007.

13. Зарубіжний досвід упровадження електронного урядування / авт. кол. : Т. Камінська, А. Камінський, М. Пасічник та ін. ; за заг. ред. д-ра наук з держ. упр., проф. С. А. Чукут. - К., 2008. - С. 20.

14. *Brack Andy. E-Democracy around the World: A Survey for the Bertelsmann Foundation, Summer / Andy Brack, Phil Noble. - [s. l. : s. n.], 2001.*

15. Концепція розвитку електронного урядування в Україні. - К., 2010.

16. *Evolution of the Use of New Technologies in Order to Facilitate Democracy in Europe. E-democratizing the Parliaments and Parties of Europe - Geneva & Florence, October 2003. - P.45.*

17. Демократія vs пряма електронна демократія і верховенство закону. - Режим доступу : <http://habrahabr.ru>

18. *Masuda I. The Information Society as Post-Industrial Society / I. Masuda. - Washington : World Future Society, 1981.*

19. *Дубас О. П. Електронна демократія: сутність і перспективи розвитку в Україні. - [Б. м. : [б. в.], б. р.]*

20. Теория политики : учебное пособие / под ред. Б. А. Исаева. - СПб. : Питер, 2008. - 464 с. : ил. - (Серия "Учебное пособие").

21. *Трухманов В. - Режим доступу : <http://www.ukrainegateway.org.ua/cisp/news.nsf/c350cde975b6be73c225755d00495127/062aee0a4db29bc5c22575df0032f31b?OpenDocument>*

22. *Приходько Л. Электронное правительство как развитие идей электронной демократии / Л. Приходько. - Режим доступу : http://www.disser.h10.ru/artical/prihodkoL1.html#_ftn5#_ftn5Opera.HTML/Shell/Open/Command*

Розділ 2. ЕЛЕКТРОННА ДЕМОКРАТІЯ ЯК СКЛАДОВА І НЕОДМІННА УМОВА РОЗВИТКУ ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА

- 2.1. Історія розвитку та філософське підґрунтя е-демократії.
- 2.2. Вплив Інтернету на розвиток е-демократії.
- 2.3. Електронна демократія і розкриття творчого потенціалу суспільства.
- 2.4. Покоління і перспективи розвитку е-демократії.
- 2.5. Позитивні та негативні сторони е-демократії.

2.1. Історія розвитку та філософське підґрунтя е-демократії

Ідея електронної демократії існує давно. Американський фантаст Роберт Енсон Хайнлайн говорив про електронну демократію ще в 1960-х рр. З кінця холодної війни у світі значно збільшилася кількість демократичних країн. Сьогодні Фрідом Хаус відносить до категорії вільних 87 країн (45% від усієї кількості держав у світі), а до 1990 року таких було лише 65. Поширення мобільних телефонів і криптографії з відкритим ключем зробило ідею електронної демократії здійсненною.

Ще в сімдесяті роки ХХ ст. в США, в штаті Огайо, був проведений експеримент, який полягав у тому, що у всіх будинках було встановлено інтерактивна телесистема. Так з'явилися експериментальні загальноміські збори, на яких громадяни могли спостерігати, активно обговорювати і висловлювати свою думку через миттєве кнопкове голосування засідання планової комісії місцевої адміністрації [1]. Спроби створення подібних систем на основі різних телекомунікаційних засобів регулярно робилися в розвинених країнах протягом другої третини ХХ ст., але саме Інтернет виявився найбільш зручним і дешевим засобом, за допомогою якого ідеї електронного уряду перейшли з наукових теорій у сферу практичного життя. Ця ідея виявилася популярною не тільки в середовищі інтелектуалів, а й у широких масах демократичної громадськості. Отже, з середини 1990 рр. держави багатьох країн світу переймаються розробкою та створенням електронних урядів.

Електронна демократія вступила на шлях свого розвитку, хоча це лише його початок. Електронна демократія полягає у ви-

користання інформаційно-комунікаційних технологій урядами, політичними партіями, громадськими організаціями, громадянами та іншими учасниками політичних процесів. У широкому розумінні поняття е-демократії означає урахування думок і залучення громадян та організацій до політичних процесів. Великих успіхів у розвитку е-урядів досягла Австралія, Голландія, Естонія, Канада, Норвегія, Сингапур, Фінляндія.

У дослідженні "Третя хвиля" американський соціолог Елвін Тоффлер [2] визначає, що у своєму розвитку людство пережило аграрну й індустріальну цивілізації і зараз увійшло до інформативної цивілізації. В інформаційній цивілізації однакове право на відстоювання своїх поглядів має не тільки більшість, а й меншість громадян [3]. У інформаційній цивілізації знання стають найбільшим капіталом і цінністю, а вільні ЗМІ стають умовою вільного розвитку людини. Мас-медіа роблять політику прозорою, а чиновників - залежними від ЗМІ та громадської думки. У країнах перехідного типу, які розвиваються від тоталітарних і авторитарних режимів до демократії, партії влади намагаються передусім підпорядкувати собі і зробити підконтрольними ЗМІ. В інформаційному суспільстві державне управління та освіта не можуть існувати без інформаційних систем і технологій. У багатьох зарубіжних країнах сьогодні можна одержати паспорт, продати чи купити нерухомість, відвідати бібліотеку чи музей, не виходячи з дому, через Інтернет. Водночас інформаційне суспільство має свої вразливі сторони, які криються саме в інформаційній сфері. Інформаційні війни, можливі знеструмлення від аварій на електростанціях чи трансформаторних станціях, хакерські атаки на комп'ютерні системи, віруси, комп'ютерна залежність, втеча людини від реальності у віртуальний світ інформації - ось далеко не повний перелік проблем, пов'язаних з інформаційною цивілізацією. Особливість інформаційного суспільства полягає в тому, що навчання людини має тривати все її життя.

Сучасні інформаційні технології проникають у всі сфери суспільного життя, але найбільш помітний їх вплив у політиці. В останні роки суспільно-політична лексика збагатилася поняттями "електронний уряд", "кіберполітика", "кібердемократія", "кібезлочинність", "цифрова демократія", "комунікаційна демократія", "електронне суспільство" тощо. У багатьох країнах дослідження політичної комунікації в інформаційному суспільстві тільки розпочинаються, і надзвичайно важливо виробити теоретико-методологічні підстави таких досліджень з урахуванням специфіки кожної країни.

Активно проникаючи в сферу політики, нові інформаційно-комунікаційні технології не тільки якісно видозмінили старі уявлення й стереотипи, але й зламали багато форм поведінки, моделі взаємовідносин між політичними інститутами та індивідами. Саме в ХХІ ст. починається формування великого каналу політичної комунікації, що може докорінно змінити систему політичної діяльності не лише однієї чи групи країн, а цілих континентів.

Аналіз ролі Інтернету як гаранта демократії є одним із найбільш перспективних напрямків сучасної політики. Демократія вже пройшла на практиці через кілька революцій, причому її прихильники часто навіть не цілком усвідомлювали, що відбувається. Із розвитком нових комунікативних технологій настає нова епоха демократії. Інформаційні технології змінюють не тільки форму здійснення демократичних процедур, але й саму суть розвитку соціальних процесів.

У результаті швидкого розгортання сучасних інформаційних технологій посилилися дебати щодо теорії демократії. Гострі дискусії серед учених і політиків викликає питання про характер впливу Інтернету на демократичні інститути та процеси.

Один із підходів виражає популістську точку зору, згідно з якою Інтернет відновлює можливість індивідуального впливу на уряд та його політику. Едвард Коррадо зазначає, що Інтернет може забезпечити спілкування громадян з урядом без посередників, а також зменшити залежність простих громадян від виборних посадових осіб, політичних партій та угруповань, які відстоюють свої економічні інтереси. Інтернет за допомогою надання більших можливостей з обміну інформацією, з одного боку, посилює вплив простих громадян на політику, а з другого боку, послаблює вплив тих, кому нині належать засоби масової інформації. Чим більше можливостей для громадян безпосередньо спілкуватися з урядом, тим більш залученими в політику вони будуть, і чим більша їхня залученість, тим сильнішою буде їхнє публічне самовираження.

Суть цієї теорії закладена в ідеї, згідно з якою засоби комунікації є фактором, що визначає ступінь політичної активності виборців. Наразі порівняно обмежені для ефективного обміну політичною інформацією засоби масової інформації перебувають у віданні політтехнологів і груп осіб, які відстоюють свої економічні інтереси, а також інших політичних еліт. Інтернет децентралізує доступ простих громадян до обміну інформацією. Особиста участь громадян у політиці буде зростати з посиленням їхнього впливу на

суспільне життя. Цей процес, отримавши достатній розвиток, приведе до трансформації суспільства.

Згідно з комунітаристською точкою зору, Інтернет сприятиме перебудові зв'язків між різними соціальними верствами населення. Основна функція Інтернету полягає у формуванні та розвитку цифрового співтовариства. Таке співтовариство створюється тоді, коли люди взаємодіють один із одним в Інтернеті тривалий час для того, щоб розвинути міцні зв'язки, незважаючи на великі фізичні відстані між інтернет-користувачами. Таке подолання реальних відстаней між людьми, що проживають у різних містах, країнах і на континентах, розширює коло друзів і приятелів до масштабів держави або всього світу.

На цьому принципі будується ширший спектр можливостей: підвищення взаєморозуміння, поваги до точки зору інших людей, усунення дискримінації за расовою або статевою ознакою, створення спільних цінностей. На таких принципах базується концепція прискореного розвитку плюралізму. Вважається, що завдяки Інтернету збільшується можливість отримання та обміну інформацією, не змінюючи суті плюралізму. На індивідуальному рівні Інтернет не зможе змінити той факт, що більшість людей надзвичайно розбірливі у виборі політичних проблем і засобів отримання інформації. Вони проявляють інтерес лише до невеликого числа політичних проблем, залишаючись байдужими до решти. А друге припущення стосується питання залучення населення.

Інформаційний потік і обмін інформацією полегшують залучення обивателів до участі в політичному процесі, а також організацію і здійснення політиками, активістами та іншими зацікавленими особами цього процесу. Крім того, можливість широкого доступу до інформації прискорить розвиток різних політичних процесів. Більш низькі витрати на організацію колективних дій за допомогою Інтернету будуть найбільш вигідні для певної групи населення, а саме тієї, яка або перебуває поза рамками традиційних державних і приватних організацій, не залучених до бізнесу, або не входить до будь-якої професійної організації.

З точки зору концепції прискореного розвитку плюралізму Інтернет сприяє "розщепленню" сучасної політичної системи відповідно до економічних інтересів політичних груп і переходу до гнучкої системи, заснованої на різних стратегіях впливу політичних груп, менш залежних від суспільних інститутів і організацій.

2.2. Вплив Інтернету на розвиток е-демократії

Інтернет буде справляти серйозний вплив на політичне життя суспільства, незважаючи на те, що є безліч причин теоретичного і практичного характеру, які змушують ставити під сумнів існування безпосереднього зв'язку між змінами у сфері комунікаційних технологій і політичною активністю населення. Є серйозні підстави вважати, що Інтернет буде сприяти децентралізації контролю над приватними засобами масової інформації, порушуючи тенденцію до укрупнення засобів масової інформації. Відтак перспективи Інтернету полягають не лише в тому, щоб зробити політичний зв'язок і потік інформації більш ефективними і прозорими, але також і в тому, щоб використовувати будь-який зручний випадок для участі громадян у політичних процесах.

Найбільш значними потенційними можливостями Інтернету слід вважати:

- можливість більш ефективного державного управління;
- ефективніший зв'язок між політикою і громадянами;
- активне залучення громадян до політики;
- використання громадянських ініціатив для прийняття політичних рішень.

І ці можливості не вичерпують потенціалу Інтернету й електронної демократії для більш ефективного служіння громаді інститутів влади.

Отже, електронна демократія - це використання електронних технологій зв'язку, таких як Інтернет, для поліпшення якості демократичних процесів в умовах прямої або представницької демократії. Електронна демократія перебуває на початковій стадії свого розвитку, її потенційні можливості широко обговорюються у всьому світу і робляться перші спроби її впровадження. Участь більшої кількості громадян у демократичних процедурах має привести до прийняття більш якісних рішень. Отже, е-демократія сприяє підвищенню прозорості та підзвітності влади суспільству. Ті, хто керують, стають ближчі до тих, ким вони керують. Таким чином, влада стає легітимнішою. Електронна демократія включає електронне голосування, хоча є значно ширшим явищем, ніж голосування. Електронна демократія вимагає від уряду, чиновників, громадян та соціальних груп участі в розвитку нових інструментів і розробці нових демократичних процедур, що сприяють втіленню ідеї електронної демократії. Існує практичні й теоретичні питання

електронної демократії, які повинні бути вивчені та усвідомлені. Вивчення цих питань відбувається в багатьох країнах, проводяться експерименти, випробовуються нові підходи й технічні рішення.

Концепції електронної демократії відносять до теорій, які розглядають комп'ютери та комп'ютерні мережі як найважливіший інструмент у роботі демократичної політичної системи. Під електронною демократією слід розглядати політичну систему, в якій комп'ютери і комп'ютерні мережі використовуються для виконання найважливіших функцій демократичного процесу. Це стосується поширення інформації та комунікації, об'єднання інтересів громадян та прийняття рішень шляхом наради чи голосування. Такі концепції відрізняються можливістю використання прямої або репрезентативної форми демократичного правління та за ступенем активності громадян у державі. Спільним у цих концепціях є впевненість в тому, що різні властивості нових засобів інформації, такі як інтерактивність, більш швидкі канали передачі інформації, можливості зв'язку великої кількості користувачів один з одним, достатність інформації та нові користувальницькі можливості з управління процесами можуть позитивно впливати на демократичну політичну систему.

Слід зауважити, що масова політична участь - лише одна з безлічі ключових функцій реалізації політики засобами Інтернету. Рівними за значенням функціями Інтернету, здатними посилити інститути представницької демократії, є забезпечення умов для конкуренції партій і змагання кандидатів, активізація і залучення громадянського суспільства, забезпечення прозорості та підвищення відповідальності в процесі прийняття рішень, а також їхнє ефективне доведення від владних структур до громадян. Для країн перехідного типу, таких, як Україна, ці функції навіть важливіші, ніж рівень масової участі.

В кінці XX - на початку XXI ст. світове співтовариство особливо заклопотане глобальним процесом переходу від індустріальної до інформаційної організації всієї системи суспільних відносин. Так, виборні демократії можуть сприяти високому рівню явки виборців, але інші політичні права та громадянські свободи будуть зведені до формальної демократії, якщо:

- громадянське суспільство залишиться слабким і розрізненим;
- представницькі інститути недостатньо об'єднані;
- в країні зневажається закон;
- влада і всі сфери життя в країні вражені корупцією;
- придушується опозиція і кидаються за ґрати лідери опозиції.

Слід зауважити, що характер впливу Інтернету на демократичні інститути й процеси в перехідних суспільствах такого типу, як Україна, відрізняється від впливу Інтернету в Західній Європі та США, де вважають, що Мережа тільки посилює демократію, якщо збільшуються можливості політичної участі громадян у прийнятті рішень, участі в процесі обговорення політичного курсу країни або під час електронного голосування. Чимало теоретиків електронної демократії доходять невтішного висновку, що в ситуації, коли Інтернет слабо сприяє виконанню цих функцій, цифрові технології будуть мати мінімальний вплив на демократичні процеси в країні.

Ідеї формування ефективного громадянського суспільства з випереджальним розвитком горизонтальних зв'язків між виборцями набувають серйозної ваги з розвитком електронних комунікацій. Ключове питання при оцінці ролі інформаційних технологій для демократії полягає в тому, чи зможуть уряд і громадянське суспільство навчатися використовувати можливості, надані новими каналами інформації та комунікації, щоб просувати та посилювати базові представницькі інститути, що об'єднують громадян і державу. При такому розгляді можливості для громадської участі, що створюються за допомогою нових технологій, безумовно, важливі, але Інтернет здатний і генерувати інформацію, посилюючи прозорість, відкритість діяльності та відповідальність владних органів на національному і міжнародному рівнях, а також зміцнювати канали інтерактивного спілкування між громадянами і посередницькими інститутами.

Зокрема, Інтернет міг би:

- забезпечувати ширший доступ до інформації журналістів та громадян, зокрема до офіційних документів, законодавчих ініціатив і пропозицій;
- надати дешевший і доступніший канал зв'язку партій зі своїми виборцями, ніж газета, радіо, телебачення;
- підвищити ефективність зворотного зв'язку між виборцями та їх представниками у законодавчих органах влади;
- розширення доступу виборців до законотворчої діяльності;
- зниження витрат на формування асоціацій та об'єднань виборців.

При цьому електронна демократія несе також певні ризики, до яких слід віднести:

- небезпеку маніпулювання даними голосувань та виборів через відсутність достатнього захисту даних;

- небезпеку поділу суспільства на тих, хто володіє інформацією, і тих, хто не володіє нею через цифрову нерівність і, як наслідок, обмеження принципу демократії вибору;

- небезпеку пропаганди злочинних та екстремістських угруповань та їх вплив, особливо на молоде покоління;

- небезпеку розколу країн, у яких нациєтворчі процеси були затримані тривалим колоніальним статусом, через інформаційні війни колишньої метрополії, яка ще має імперські ілюзії та наміри щодо колишніх колоній. Це особливо характерно для інформаційних воєн, які проводить Російська Федерація проти країн, що входили до колишнього Радянського Союзу.

Однак поняття е-демократії не можна ототожнювати з поняттям електронного уряду. На відміну від е-урядування, створеного владою для більш ефективного функціонування державного апарату, е-демократія орієнтована на якісне підвищення рівня участі громадян у політичному житті, тобто на ініціативу народу в управлінні. Завдання е-демократії полягає в тому, щоб участь громадян у державній політиці прийняття рішень було більш легким і простим. Е-демократія може допомогти громадянам брати активнішу участь у розробці політики та зробити процес прийняття рішень більш прозорим і наблизити уряд до людей або до підвищення політичної легітимності. Така демократія є прямою, вона йде на зміну представницької демократії, яка втрачає ефективність через масове використання правлячою елітою і бізнесом маніпуляційних технологій. До людей, свідомістю яких маніпулюють, ставляться не як до особистостей, а як до об'єктів, до речей. Маніпуляція - частина технології влади. У такій ситуації народ усе більше віддаляється від влади, в суспільстві все сильніше проявляються егоїстичні настрої, а прояви ініціативи та альтруїзму зменшуються. Підтвердженням цього є низька активність виборців, прийняття рішень за закритими дверима, що посилює байдужість людей до організації державних справ. У результаті люди не виявляють ентузіазму щодо виконання тих рішень, у розробці яких вони не брали участі.

На думку більшості вчених, Інтернет дає змогу радикально підвищити ефективність державної машини у швидкості та якості обслуговування запитів громадян. Крім того, електронне обслуговування суспільства на практиці виявилось дешевшим, ніж велика армія чиновників з чергами та неодмінною в таких випадках корупцією.

Перші експерименти з упровадження електронного уряду збурили в широких колах громадськості уявлення про те, що кінцевим ре-

зультатом реалізації ідеї електронного уряду є еволюція сучасної представницької демократії в систему електронної демократії. Та неоднозначність явища, що позначається терміном "електронна демократія", спровокувала різні варіанти його трактування й полеміку між власне теоретиками електронної демократії. Визначення електронної демократії, представлене в найзагальнішому розумінні, зводиться до того, що це така "демократична політична система, в якій комп'ютери і комп'ютерні мережі використовуються для виконання найважливіших функцій демократичного процесу, таких, як поширення інформації та комунікація, об'єднання інтересів громадян і прийняття рішень (шляхом наради і голосування)" [4].

Теоретичні основи концепції електронної демократії розроблялися багатьма вченими. Одним із найвідоміших вважається І. Масуда, який висунув ідею про формування демократії участі на основі інформаційних технологій та етики спільного використання інформації. На думку цього теоретика електронної демократії, масове виробництво знань посилює роль регулятивної діяльності людей, встановлює і контролює необхідні в суспільному розвитку соціальні зв'язки, що об'єднують людей, речі і символічні об'єкти. При цьому зростає значення як комунікаційної діяльності, так і соціального управління. Якщо в індустріальному суспільстві найбільш прогресивною формою правління була представницька демократія, то в інформаційному - громадяни, які беруть безпосередню участь в управлінні державою [5]. І. Масуда виділив шість базисних принципів демократії участі в інформаційному суспільстві:

1. Всі громадяни (або якомога більша їх кількість) повинні брати участь у процесах прийняття рішень.

2. Під час прийняття спільних політичних рішень у громадян буде формуватися готовність жертвувати своїми інтересами для блага більшості.

3. Інформація має бути доступною широким масам населення для обґрунтованого прийняття політичних рішень.

4. Отримана вигода і доходи повинні розподілятися між усіма громадянами.

5. Рішення політичних питань слід шукати через переконання і досягнення загальної згоди.

6. Прийняте рішення має досягатися шляхом спільних дій та співпраці всіх громадян.

Так сформується громадянське суспільство нового типу, в якому радикально трансформується право людини на таємницю.

На думку І. Масуди, в недалекому майбутньому стане можливою ситуація, коли файли з персональними даними виявляться максимально відкритими, і це дасть змогу усім людям спільно використовувати персональні файли один одного. Хоча ця концепція має утопічний вигляд, положення про право вільного доступу громадян до державної інформації в сучасних розвинених демократіях отримало повсюдне поширення і закріплено в законодавстві багатьох демократичних країн. Так, в Україні з 9 травня 2011 р. набрав чинності Закон України "Про доступ до публічної інформації" [6], ініціатором якого став депутат Андрій Шевченко .

Сучасні концепції електронної демократії складаються з двох магістральних напрямів: прямої демократії та комунітарної демократії [7]. Представники першого напрямку сповідують курс, розроблений І. Масуді, розвиваючи ідеї прямої демократії. Так, наприклад, на думку Л. Гроссмана, впровадження нових інформаційних технологій здатне привести до формування третьої (після античної та представницької) великої епохи демократії. Згідно з його спостереженнями "найбільші втрати в сучасному процесі реструктуризації та відродження громадського впливу несуть традиційні інститути, що служили основними посередниками між державою та її громадянами, а саме: політичні партії, профспілки, громадянські асоціації і навіть традиційні ЗМІ" [8]. На думку Л. Гроссмана, високу ймовірність реалізації набуває втрачений ідеал античної демократії, коли всі громадяни полісу брали участь у політиці.

У праці Б.Барбера демократія участі, яка за допомогою нових інформаційних технологій прийде на зміну представницької, скасує як представництво політичних професіоналів, так і правління експертів і бюрократів [9]. У дослідженні Е.Коррадо і Ч.Файерстоуна розглядаються проблеми використання комп'ютерних мереж як інтерфейсу для проведення виборів і референдумів. На думку цих авторів, Інтернет здатний забезпечити пряме спілкування громадян і держави, хоча це й пов'язане з певними технологічними проблемами і проблемами безпеки [10].

Серед прихильників комунітарного підходу концепції електронної демократії слід назвати імена А.Етціоні та Х.Рейнгольда, які вважають, що Інтернет став зручним місцем зустрічей для різних груп за інтересами, професійних спільнот, споживчих асоціацій. Інтернет-спільноти виникають навколо певних електронних ресурсів та експлуатують природне прагнення людей до спілкування з однодумцями.

Особливостями інтернет-спільнот вважаються:

- 1) регулярна відвідуваність стабільними аудиторіями мережевого ресурсу, навколо якого створюється співтовариство;
- 2) наявність зворотного зв'язку завдяки інтерактивним можливостям ресурсу;
- 3) створення власної субкультури з усіма обов'язковими атрибутами: ієрархією, етичними та поведінковими нормами, рольовими іграми, спільною участю в on-line.

А.Етціоні розробив концепцію теледемократії, згідно з якою майбутнє сучасної демократії спирається на розвиток дистанційних засобів масової комунікації. При цьому він наполягав на тому, що основа майбутнього демократичного устрою повинна перебувати не в руках професійних політиків, а в руках громад [11]. Мережеві суспільства на відміну від традиційних ієрархічних владних відносин побудовані на інших принципах політичного управління. Їм притаманні такі характеристики:

- 1) незалежність членів мережі;
- 2) множинність лідерів;
- 3) добровільність зв'язків;
- 4) об'єднання з допомогою мети;
- 5) множинність рівнів взаємодії.

Прихильники концепції електронної демократії уявляють майбутнє самоврядування громадян за допомогою електронних опитувань без участі професійних політиків і бюрократів. На думку прихильників електронної демократії, Інтернет справляє відчутний вплив на розвиток публічної сфери, робить політичну інформацію доступною кожному громадянину, змінює якість державного апарату, перетворюючи ієрархічну структуру традиційної держави в мережу автономних агентств.

Аргументи прихильників електронної демократії очевидні, але, як показала практика, Інтернет не здатний викликати демократизацію авторитарних режимів. Такі авторитарні держави, як Китай, Росія, Білорусь, досить успішно справляються з демократизуючим впливом Інтернету за допомогою адміністративних і технічних засобів, зокрема завдяки потужній пропаганді та державному контролю над пресою і телебаченням.

Але не тільки авторитарні режими ведуть боротьбу з впливом Інтернету. В демократичних країнах конкурентом електронної демократії виступають політичні партії, громадські організації, засоби масової інформації та інші структури громадянського су-

спільства, не зацікавлені у посиленні впливу Інтернету. Як показує практика, вони не тільки не втратили свого значення в нових умовах, але самі використовують Інтернет не тільки під час виборів, а й у своїй повсякденній діяльності. Отже, думка про зменшення ролі суспільно-політичних організацій у громадянському суспільстві поки що не підтверджується на практиці.

На думку Р. Девіса, цілком імовірно, що "традиційні групи інтересів зможуть залишитися основними гравцями політичного життя і в інтернетівську епоху" [12]. Замість відмирання політичних посередників, групи інтересів швидко долучили своїх послідовників до електронних комунікацій. Приблизно такої ж точки зору дотримується німецький політолог О.Яррен, який вважає, що співтовариства, які виникають на віртуальній основі, не є міцною основою для соціальної взаємодії. На думку О.Яррена, "процес отримання інформації одночасно індивідуальний і соціальний... Спілкуючись, люди хочуть створити реально або символічно співтовариство і прагнуть до взаєморозуміння. Через це їм доводиться обмежувати свої прагнення до індивідуалізації..." [13]. Таким чином, підстави для створення комунітарних демократій на основі інтернет-спільнот виявляються досить хиткими.

Ідея створення електронної демократії як форми прямої демократії на основі нових інформаційних технологій піддалася досить аргументованою критиці і з позицій інституціоналізму. На думку американського професора Р.Склова, "віртуальна реальність не може витіснити локальні громади як основу демократії... Інтернет більше сприяє глобальним суспільним організаціям" [14]. Серйозною проблемою на шляху створення електронних демократій є тенденція до обмеження суверенітету національних держав під впливом глобальних комунікацій. Якщо національна держава руйнується, поступово передаючи свої владні повноваження наднаціональним структурам, то виникає запитання, чи можна говорити про електронну демократію як про державний інститут влади? Проблеми глобалізації підривають механізми демократичного контролю національної держави над своїми суспільствами. Але, з другого боку, технології електронної комунікації відкривають людям і групам людей настільки широкий доступ до інформації, що це ускладнює подальше існування авторитарних політичних режимів.

Однак при розвитку електронної демократії і розширенні прав людини і людських спільнот у найбільш демократичних країнах спостерігається зниження політичної активності громадян. Цей

парадокс послужив основою для роздумів сучасного американського політолога В.Ноймана. За статистикою американських політологів, з 1959 по 1979 р. недовіра американців до політики зростає з 20 до 70% [15]. На думку В. Ноймана, поліпшення інформованості громадян не приводить до автоматичної активізації політичної участі. Основна причина падіння інтересу до політики криється в стилі сучасної журналістики, яка спрямована на розкриття насамперед негативних сторін політичної діяльності.

Американські вчені К.Хілл і Дж.Хьюз зазначають, що "Інтернет не змінює людей, він просто дає змогу їм робити те саме по-іншому... Всупереч утопічним уявленням, інтернет навряд чи перетворить незацікавлених, непоінформованих, байдужих громадян у зацікавлених, інформованих та активних кібергромадян" [16]. На думку цих американських учених, Інтернет насправді більше сприяє зростанню політичної пасивності, оскільки комерціалізація мережевих засобів масової інформації призводить до переважання розважальних інтернет-ресурсів.

І все ж практика розвитку сучасних інформаційних технологій та застосування їх у передових країнах дає підстави доволі оптимістично дивитися в майбутнє електронної демократії.

2.3. Електронна демократія і розкриття творчого потенціалу суспільства

Якщо проаналізувати проблеми становлення е-демократії в Україні та інших країнах, що здобули незалежність після розвалу СРСР, то головною проблемою її розвитку слід вважати розрив між правлячою елітою і основною масою населення. Проводячи вузькоєгоїстичну політику, правляча еліта будує діалог із суспільством на рівні набору гасел і обіцянок. А отже, маніпулювання становить велику загрозу для трансформування індивідуальних переваг у суспільні. Однак ідеальну демократичну систему створити неможливо, оскільки повна рівність і повна свобода вибору призводить до анархії, деградації, гальмуючи розвиток демократії.

Відомий російський соціолог Ігор Ейдман у книжці "Прорив у майбутнє. Соціологія інтернет-революції" [17] передбачає, що для радикальної зміни соціальної організації суспільства буде здійснено три великих проекти інтернет-спільнот:

1. Створення багатомовних соціальних мереж вільного спілкування та співпраці, оснащених програмами автоматичного перекладу текстів.

2. Різке скорочення присутності посередників у соціальному обміні, коли споживачі за допомогою соціальних мереж здійснюватимуть взаємне інформування про товари і послуги на віртуальних ринках. При цьому інформування замінить рекламу, а налагоджений продаж буде здійснюватися без магазинів.

3. Створення кооперації користувачів для реалізації спільних творчих і соціальних проектів через соціальні мережі.

Ігор Ейдман вважає, що замість компаній з'являться нові спільноти, що виробляють та реалізують продукти та послуги. Замість торгово-закупівельних компаній будуть споживчі спільноти взаємного інформування та спільних покупок. Замість нинішніх партій з'являться соціально-мережеві політичні рухи, спільноти лідерів, активістів і виборців, замість ЗМІ - інтерактивні онлайн-спільноти для спілкування читачів і журналістів, а замість банків - мережеві спільноти взаємного кредитування.

Е-демократія відкриває перед суспільством нові інтернет-ініціативи. 3 травня 2008 р. за допомогою Інтернету Райнер Нилвак в Естонії з командою однодумців організував прибирання всієї території країни від сміття протягом одного дня. У цій акції взяло участь 50 000 добровольців, або 4% від чисельності населення цієї маленької балтійської країни. У 2009 р. Райнер Нилвак вирішив організувати інтернет-спілкування 100 000 людей для збирання інформації щодо естонських проблем та мозкового штурму, спрямованого на їх вирішення. Акція називалася "Моя Естонія. Однак прогноз щодо 100 000 інтелектуалів не виправдався. 1 травня 2009 р. Нилваку вдалося зібрати лише 11 000 добровольців, які в 544 майстернях думок обговорили найбільш актуальні проблеми. Це стало фундаментом для продовження роботи зі створення відкритого суспільства. 11 000 учасників мозкового штурму становлять 1% населення Естонії. Вважається, що кожне суспільство має 1% креативно мислячих людей, тому зібрана Нилваком команда - досить хороша цифра для країни, яка сподівається досягти реальних змін на краще. Отож успішне проведення мозкового штурму - унікальний експеримент навіть для Євросоюзу. Хоча потрібні ще десятиліття для повного переходу на нову парадигму управління суспільством, але реальний рух до е-демократії в Естонії, як і в багатьох країнах, вже розпочався. Отже, в Естонії відбувається відпрацювання унікального варіанта електронної демократії - перехід від представницької до прямої народної демократії.

Неодмінною умовою переходу до е-демократії в країні є високий рівень доступу населення до Інтернету. Вважається, що не

менше 80% населення мають бути навчені користуванню Інтернетом і мати до нього доступ. В Естонії 75% населення вже використовують Інтернет, а також здійснюється проект комп'ютерної грамотності "Будемо разом" (естонською - "Ole kaasas"), за яким протягом трьох років проводитимуться безкоштовні курси для всіх бажаючих. Всі, хто пройшов навчання, отримують можливість придбати новий або старий комп'ютер за пільговою ціною, а також встановити інтернет-з'єднання на вигідних умовах. У рамках спеціального проекту буде організовано розподіл безкоштовних комп'ютерів, крім того продаватимуться дешевші персонального комп'ютера і буде забезпечено пільгове підключення до Інтернету.

Вдало проведений експеримент в Естонії з ініціативи Райнера Нилвака, увійде в історію як експеримент з розвитку прямої демократії, як Хоторнський психологічний експеримент Елтона Мейо в США. Між цими експериментами зв'язок значно глибший, ніж здається. Якщо Елтон Мейо відкрив шлях до припинення антагонізму між керівництвом і найманими працівниками, то е-демократія збагатилася досвідом зняття антагонізму між народом і владою. Хоторнський експеримент показав не тільки роль людських відносин у економіці, а й вплив демократії на продуктивність праці. Таким чином, е-демократія криє у собі значні економічні резерви, які можна використовувати для розвитку та процвітання країни.

2.4. Покоління і перспективи розвитку е-демократії

Очікується, що в найближчі роки темпи побудови е-демократії в усьому світі значно зростуть, оскільки е-демократія є важливою складовою частиною інформаційного суспільства, побудову якого проголошено лідерами країн Великої вісімки в Окінавській Хартії Глобального Інформаційного Суспільства [18] та багатьма іншими національними та міжнародними документами.

У 2006 р. Рада Європи створила спеціальний Комітет з електронної демократії (САНДЕ), що відіграє роль міжурядового робочого органу, членами якого є представники 47 держав-членів Ради Європи, інших міжнародних організацій, зокрема ЄС, ОБСЄ або ООН, а також комітетів Ради Європи.

Але не тільки спеціально створені міжнародні організації сприяють розвитку е-демократії. Перехід до нової форми демократії - нагальна потреба нових поколінь. За спостереженнями соціальних психологів, кожне нове покоління має свої потреби і свою

систему цінностей. Якщо простежити за найбільшими науковими відкриттями та здобутками в різних мистецтвах, то неважко переконатися, що існують яскраві й сірі покоління. А з появою деяких поколінь нація ніби перероджується - підноситься або деградує. Щоб підтвердити цю істину, варто взяти для прикладу Давню Грецію і сучасну Грецію. За кількістю яскравих філософів, літераторів, учених, яких дала Еллада, і майже непомітний внесок у розвиток світової культури та науки сучасної Греції, складається враження, ніби давні греки і сучасні греки - це різні народи. Отже, кожне покоління кардинально змінює якість національного суспільства в кращий або в гірший бік.

Родоначальники теорії поколінь американці Ніл Хау та Вільям Штраус вивчили цінності середнього класу в США і дійшли висновку, що в ХХ ст. жило п'ять поколінь. За результатами цього висновку в 1991 р. було написано дослідження "Теорія поколінь", що стало міжнародним бестселером. Кожному з поколінь дослідники дали свою соціальну характеристику. Ось характеристики цих поколінь:

1. Покоління GI ("покоління переможців") - це люди, які народились 1900-1923 рр. Їх цінності склалися до 1933 р. Їхньою соціопсихологічною домінанетою стали працьовитість, відповідальність, прихильність до ідеології.

2. "Мовчазне покоління" - люди, які народилися в 1923-1943 рр. і сформувалося до 1953 р. Це покоління честолюбців, які, за спостереженням американських засновників теорії поколінь, вирізняються законслухняністю і терплячістю. Серед головних цінностей цього покоління - відданість, дотримання правил, законів, повага до посади і статусу, неабиякий запас терпіння.

3. Покоління "бебі-бумерів" народилося між 1943 та 1963 роками. Воно пов'язане зі сплеском народжуваності, що відбувся в 1943-1963 рр. Покоління сформувалося і росло до 1973 року. Як працівники ці люди оптимістичні, зацікавлені в особистісному зростанні та винагороді, їх відрізняє колективізм і командний дух.

4. "Покоління Х" (або "невідоме покоління") народилося в 1963-1983 рр. Їхнє виховання та формування відбувалося до 1993 р. На цей час припало продовження холодної війни, перебудова, поява СНІДу, наркотики, війна в Афганістані. Для цього покоління характерні фундаментальна освіта, готовність до змін, поінформованість, технічна грамотність, індивідуалізм, прагнення вчитися протягом усього життя, прагматизм, надія тільки на свої сили.

5. "Покоління Y" (покоління Пітера Пена) - люди, які народилися в 1983-2003 рр. Це покоління інформаційної цивілізації, для якої Інтернет і соціальні мережі - це дім, у якому вони живуть. Це покоління не має такої фундаментальної освіти, як покоління X, але воно більш практичне і розвивається відразу в кількох напрямках, тому багато людей покоління Y до 23 років здобуває дві вищі освіти часто в різних сферах. Найчастіше люди покоління Y знаходять себе в бізнесі або державній службі. Саме люди цього покоління мають найбільшу потребу в розвитку е-демократії. Вони не сприймають авторитарний режим. Для них важлива самореалізація, комфорт, освіта, самовдосконалення. Якщо вірити логіці теорії поколінь, то можна прогнозувати, що остаточний розрив із радянськими цінностями і підйом України слід пов'язувати саме з приходом до влади людей, що народилося між 1983 та 2003 роками.

2.5. Позитивні та негативні сторони е-демократії

При електронній демократії голосування, купівля товарів і нерухомості, консультації з органами влади зміщуються на комп'ютери та мобільні телефони користувачів. Зручність і швидкість такої комунікації має принципове значення, радикально розширюється коло питань, з яких можна висловити свою думку. Наприклад, ми зможемо впливати на прийняття політичних чи фінансових рішень, висловити вдячність улюбленому актору або осуд чиновнику. За допомогою сучасної криптографії можна голосувати, не боячись, що владі не сподобається наш голос. І так само можемо не боятися, що нашим голосом може скористатися якийсь зловмисник.

Багато хто сприймає інтернет-опитування лише як засіб дізнатися думку громадян мережі. Професійний соціолог вивчить цю думку, використовуючи порівняно невеликий, у кілька тисяч голосів, масив опитування. Але є інший, важливіший аспект інтернет-опитувань - загальне число голосів. Чим актуальніше питання, тим більше воно зачіпає наші серця і більше збере голосів на читацьких форумах. Якщо проголосують десятки тисяч читачів, то ця інформація потрапить у мережеві ЗМІ. Якщо проголосують сотні тисяч - про це буде показувати телебачення. Якщо проголосують мільйони, то опитування вплине на прийняття політичних рішень. Отже, інтернет-опитування мають потенціал стати силою громадської думки.

Але при цьому е-демократія має і негативні тенденції розвитку. Якщо влада реагуватиме на інтернет-голосування, то в неї

може з'явитися спокуса вплинути на свідомість мільйонів людей за допомогою телебачення. Зрозуміло, що ця хвороба зростання неминуча в розвитку демократичного суспільства. Але в осяжному майбутньому електронної демократії не варто боятися зловживань влади, адже вона має спочатку довести свою користь суспільству, щоб її обрали. У прямій демократії, незалежно від способу реалізації, є один великий недолік - розмивається межа між замовником та виконавцем. Затверджуючи якийсь план до виконання, громадяни самі стають виконавцями. Тобто під час провалу якогось проекту, який підтримували громадяни, відповідальність покладається також на громадян, які не проконтролювали чи не проявили достатньо ініціативи для реалізації свого проекту. Отже, пряма демократія може бути введена тільки за існування суспільно-політичних організацій, в яких збираються активні й свідомі громадяни і де є можливість забезпечити безперешкодне поширення інформації з обговорюваних питань через Інтернет.

Традиційні заперечення проти прямої демократії, такі як потенційна можливість, що уряд буде займатися популізмом і демагогією, можна застосувати і до електронної демократії. Але існують також практичні недоліки електронної демократії, пов'язані насамперед з тим, що хтось має доступ до Інтернету, мобільного зв'язку, а хтось не має. У когось є можливість витратити кошти на інноваційні продукти електронної демократії, а в когось немає. Сучасні технології, такі як електронні списки розсилок, децентралізовані мережі, об'єднані програмні продукти, інтернет-форуми, блоги є ключами і потенційними засобами, які може використовувати електронна демократія, але вони пов'язані з низкою проблем, такими як нездатність підтримувати нові ініціативи або захиститися від крадіжок персональних даних, від перевантаженості інформацією та вандалізму.

Під впливом нових інформаційних технологій відбуваються зрушення в бік відкритості та прозорості політичного процесу, розширення участі громадян в суспільному житті, зміни функцій і збільшення числа учасників політичного процесу, плюралізації інтересів, подальшої еволюції системи відбору кандидатів, опитувань громадської думки, передвиборних кампаній і партійної структури.

Політична участь є центральною проблемою суперечки навколо електронної демократії. Інтернет розглядається як найважливіший засіб утвердження прямої демократії. Слід враховувати, що в сучасних, складно організованих і диференційованих суспільствах повсюди спостерігається згортання прямих, безпосередніх форм політичної участі. Отримує широкий розвиток така

форма політики знизу, як символічне політична участь, тобто цілеспрямоване створення видимості політичних дій, але не організованим колективом, а кожним окремим користувачем Інтернету. Фактично мова йде про пасивну участь у політиці, що складається в спостереженні за подіями за допомогою ЗМІ. Люди часто не тільки змушені, а навіть хочуть виключно символічної участі в політиці, добровільно обмежуючись лише споживанням образів із політичної сфери. Сенс цієї символічної поведінки полягає, крім іншого, в симуляції політичної відповідальності, в прагненні перетворити владу на політичний сервіс, а політичну участь - на форму розваги.

Серйозна проблема - перспектива поглинання Інтернету услід за радіо і телебаченням транснаціональною індустрією розваг. Так, перетворення Інтернету на засіб масової інформації спричинило різке зниження освітнього, професійного, матеріального і культурного рівня аудиторії Інтернету. Дослідники доходять висновку, що розширення онлайн-аудиторії не посилює політичної значущості Інтернету. Навпаки, давні користувачі Інтернету більш політично активні, ніж новачки. Все це вказує на те, що, актуалізуючи вплив інтернету, часто його вплив на формування активного суспільства суттєво переоцінюється.

Однією з основних проблем, яку потрібно вирішити для розвитку електронної демократії, є проблема ідентифікації громадян. Для безпечного проведення виборів чи іншої взаємодії між громадянами і урядом громадяни повинні мати можливість ідентифікувати себе, причому ідентифікація повинна забезпечувати збереження персональних даних і давати можливість громадянам брати участь в обговореннях через Інтернет. У Великобританії, наприклад, для вирішення цієї проблеми збираються ввести національну ідентифікаційну картку.

Інша проблема полягає в тому, що існують впливові групи за інтересами, яким завдяки введенню прямих демократичних процедур буде завдано шкоди. Серед цих груп - політики, медіа-магнати, представники профспілок і великого бізнесу. В країнах перехідного типу ці групи громадян можуть гальмувати розвиток електронної демократії, тому значна частина представників інтернет-спільноти у пострадянських країнах розглядає електронну демократію як революційну категорію. Проте у США, Євросоюзі та інших країнах багато дослідників вважає, що електронна демократія може бути впроваджена еволюційним шляхом.

Зі зростанням ролі цифрового зв'язку зростає популярність вуличної демократії. Завдяки Інтернету, соцмережам чи флеш-мобам,

не маючи партії чи громадської організації, можна організувати будь-яку масову вуличну акцію. Спочатку в Інтернеті обговорюється проблема, а потім хтось ініціює пропозицію вийти на вулицю, щоб висловити свої вимоги. З теорії мотивації Маслоу відомо, що незадоволена потреба перешкоджає подальшому розвитку людини і несвідомо постійно привертає до себе увагу. Тому будь-який привід стає потужним стимулом для того, щоб люди вийшли на вулицю не тільки, аби щось вимагати, але й щоб відчутти себе поруч з іншими, відчутти свою спільність і емоційне єднання. Маслоу на вершину своєї ієрархії потреб, яка більш відома як "піраміда Маслоу", ставить потребу в самоактуалізації, тобто потребу в саморозвитку. Але ця потреба усвідомлюється людиною після того, як вона задовольнить потреби більш низького рівня, однією з яких і є потреба в соціалізації. Однією з форм вуличної демократії слід вважати помаранчеву революцію в Україні 2004-2005 років.

Крім безсумнівної користі, цифрова демократія криє в собі нові кібер-загрози. Прикладом може слугувати перехід від паперових до електронних грошей. У Фінляндії, наприклад, електронні гроші вже становлять 2/3 коштів, які перебувають в обороті цієї скандинавської країни. При цьому хакерські атаки на рахунки компаній і громадян можуть стати буденним явищем кібер-злочинності.

Очевидно, що перехід до е-демократії та е-суспільства буде мати хвильовий характер і виявиться не настільки простим, як це здається його прихильникам.

Питання для обговорення

1. Коли почали вперше говорити про е-демократію?
2. В які роки розпочався розвиток е-демократії?
3. Що позитивного несе розвиток е-демократії.
4. Які зміни в суспільстві, пов'язані з розвитком е-демократії, передбачає Ігор Ейдман?
5. Естонський експеримент Райнера Нилвака.
6. Теорія поколінь Ніла Хау та Вільяма Штрауса і зв'язок із нею перспектив розвитку е-демократії.
7. Що таке вулична демократія і як вона пов'язана з цифровими технологіями?
8. Яким категоріям населення загрожує е-демократія?
9. Які ризики для суспільства криє в собі розвиток е-демократії?
10. Назвіть основні тенденції розвитку е-демократії в світі.

Список використаних джерел

1. *Васильева Н. А.* Философские аспекты мировой политики : в 2 ч. / Н. А. Васильева // Политико-философский анализ информационных новаций современного цивилизованного развития. - СПб. : Изд-во С.-Петербург. ун-та, 2003. - Ч. 1. - С. 73.
2. *Тоффлер Е.* Третья хвиля / Елвін Тоффлер. - К. : Видавн. дім "Всесвіт", 2000. - 480 с.
3. *Почепцов Г. Г.* Інформаційна політика : навч. посіб. / Г. Г. Почепцов, С. А. Чукут. - 2-ге вид., стер. - К. : Знання, 2008. - С. 20.
4. *Вершинин М. С.* Электронная демократия: российские перспективы / М. С. Вершинин // Технологии информационного общества - Интернет и современное общество : труды V Всерос. объединенной конф., Санкт-Петербург, 20-23 ноября 2001 г. - СПб. : Изд-во С.-Петербург. ун-та, 2006. - С. 116.
5. *Masuda I.* The Information Society as Post-Industrial Society / I. Masuda. - Washington : World Future Society. - 1981. - P. 10.
6. Закон України про доступ до публічної інформації. - Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2939-17>
7. *Турунок С. Г.* Интернет и политический процесс / С. Г. Турунок // Общественные науки и современность - 2001. - № 2. - С. 51-63.
8. *Grossman L.* The Electronic Republic: Reshaping Democracy in the Information Age / L. Grossman. - N.Y. : The Viking Press, 1995. - P. 16.
9. *Barber B.* Strong Democracy: Participatory Politics for a New Age / B. Barber. - San Francisco : University of California Press, 1984.
10. *Corrado A.* Elections in Cyberspace: Towards a New Era in American Politics / A. Corrado, C. Firestone. - Washington : The Aspen Institute, 1996.
11. *Etzioni A.* The Spirit of Community: Rights, Responsibilities and the Communitarian Agenda / A. Etzioni. - N.Y. : Touchstone, 1993.
12. *Девис Р.* Сеть политики: влияние Интернета на американскую политическую систему / Р. Девис // Актуальные проблемы Европы. Средства массовой информации и демократия в современном мире : сб. ст. и рефератов. - М. : РАН ИНИОН, 2002. - С. 138.
13. *Яррен О.* Интернет - новые шансы для политической коммуникации? / О. Яррен // Актуальные проблемы Европы. Сред-

ства массовой информации и демократия в современном мире : сб. статей и рефератов. - М. : РАН ИНИОН, 2002. - С. 129.

14. *Sclove R. E.* Democracy and Technology / R. E. Sclove. - N.Y. : The Guilford Press, 1995. - P. 80-81.

15. *Neuman W. R.* The Paradox of Mass Politics: Knowledge and Opinion in the American Electorate / W. R. Neuman. - Cambridge : Harvard University Press, 1986. - P. 144.

16. *Hill K. A.* Cyberpolitics: Citizen Activism in the Age of the Internet / K. A. Hill, J. E. Hughes. - Oxford, UK : Rowman and Littlefield Publishers Inc., 1998. - P. 157.

17. *Эйдман И.* Прорыв в будущее. Социология интернет-революции / Игорь Эйдман. - М. : О.Г.И. - 384 с.

18. Окінавська Хартія Глобального Інформаційного Суспільства. - Режим доступу : [http: www.e_ukraine.biz/ukraine7.html](http://www.e_ukraine.biz/ukraine7.html)

Розділ 3. Е-ДЕМОКРАТІЯ ЯК ЧИННИК ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ КОМУНІКАЦІЇ ГРОМАДСЬКОСТІ І ВЛАДИ

- 3.1. Інструментарій електронного залучення.
- 3.2. Участь громадськості як необхідна умова е-демократії.

3.1. Інструментарій електронного залучення

Інформаційно-комунікаційні технології в Україні стають дієвим інструментом залучення громадян до прийняття рішень органами державної влади всіх рівнів і органами місцевого самоврядування. Водночас, як свідчить досвід країн, в яких е-демократія здобула міцні позиції і розвивається, нашому суспільству треба подолати чимало перешкод на шляху утвердження цієї перспективної форми взаємодії громадян між собою, із владою та бізнесом. Висновки з практики інших країн, згадувані нами в попередньому розділі, свідчать [1, с. 11], що кількість надання інформації засобами ІКТ є важливою передумовою залучення, але не означає якість. Необхідні активне сприяння та компетентне посередництво, це визначальні фактори ефективних електронних комунікацій. На шляху до ширшого електронного залучення громадян до вироблення політики стоять організаційні, а не технологічні чинники".

Зрозуміло, що шлях, пройдений іншими країнами до е-демократії, відрізняється у кожному конкретному випадку. Це залежить від багатьох чинників: історичних умов і традицій держави, форми правління, рівня розвитку громадянського суспільства, економічних можливостей, географічних особливостей та ін. Згідно з досвідом, виробленим різними країнами, на залучення громадян до вироблення політики впливають три чинники [1, с. 14]:

1. Вибір часових рамок.
2. Цільове спрямування.
3. Інтегрування.

Розгляньмо докладніше ці чинники.

1. Чим вищий рівень обговорення проблеми на етапі визначення порядку денного, тобто вибору певної проблеми, тим більше можливостей долучитися до прийняття рішення мають громадяни. Причому не слід сподіватися, що всі громадяни відразу стануть обговорювати шляхи вирішення проблеми, використовуючи механізми інтернет-технологій. Традиційні способи участі в по-

літиці (збори, листи, публікації, особистий прийом тощо) мають сильні позиції в суспільстві, особливо серед старшого покоління і в сільській місцевості. Проте правило: "чим раніше громадянин долучається - тим краще" залишається, і е-демократія в цьому разі може відігравати хоч і не головну, але важливу роль. Тим більше, що на кожному конкретному етапі вироблення політики е-демократія може відігравати свою, притаманну лише їй роль, скажімо, залучення за допомогою ІКТ молоді, яка своєю прихильністю до інтернет-спілкування підтримує розвиток інформаційного суспільства.

2. Планування розвитку держави, регіонів, міст потребує обговорення проблем і завдань на багатьох рівнях. Громадяни, зацікавлені у вирішенні питань, представлятимуть різні соціальні групи залежно від масштабу потрібного рішення. Отже, залучати в кожному випадку слід певні цільові категорії суспільства, важливі при обговоренні певної проблеми. Якщо проблема загальна для конкретної території, то, відповідно, потрібне масове залучення громадян, які представляють село, місто, регіон тощо.

3. Поєднуючи методи традиційного і електронного залучення громадян, можна добитися більших результатів. "Це важливо і для надання інформації з питань державної політики, і для самого процесу електронного залучення (через постери, буклети, місцеву пресу тощо), і для пропонування низки варіантів щодо отримання зворотного зв'язку від громадян (пошта, телефон, факс, електронна пошта або координовані традиційні та електронні дискусійні форуми). Активне пропагування електронних консультацій... також є необхідним. ІКТ можна застосовувати для збирання й аналізу спонтанних коментарів та скарг, що містять цінну інформацію..."

При залученні громадян застосовуються різні технології, але досвід свідчить про результативність "використання спеціально створеного веб-сайту з опціями електронної пошти", також застосовуються спеціальні програм "для управління електронним обговоренням у форматі дискусійного форуму", "дискусійні простори для зареєстрованих користувачів". При цьому важливим є модерація обговорення [1, с. 15].

Визначальними елементами участі громадян в управлінні державою із використанням ІКТ є: розміщення інформації про діяльність влади на сайтах органів влади (е-інформування); інтерактивне обговорення громадянами на сайтах органів влади проблем розвитку суспільства (е-консультації); реагування влади на е-петиції громадян (е-прийняття рішень). Інструменти електрон-

ного залучення на кожному етапі вироблення політики є такими [1, с. 16]:

Етап циклу вироблення політики	Інформування	Консультації	Участь
<ul style="list-style-type: none"> Визначення порядку денного 	<ul style="list-style-type: none"> Пошукові засоби, прив'язані до конкретного сайта. Попередження електронною поштою про нові питання політики. Підтримка перекладу на кілька мов. Фільтри стилю для видалення жаргонізмів 	<ul style="list-style-type: none"> Електронні дослідження та опитування громадської думки. Дискусійні форуми. Моніторинг електронних повідомлень. Дошка оголошень. Перелік найчастіше задаваних запитань (FAQs) 	<ul style="list-style-type: none"> Е-спільноти. Е-звернення. Е-референдуми
<ul style="list-style-type: none"> Аналіз 	<ul style="list-style-type: none"> Підтримка перекладу на етнічні мови. Фільтри стилю для видалення жаргонізмів 	<ul style="list-style-type: none"> Засоби, що базуються на менеджменті фактичних даних. Складання бази даних експертів 	<ul style="list-style-type: none"> Електронні громадські журі. Е-спільноти
<ul style="list-style-type: none"> Формулювання 	<ul style="list-style-type: none"> Попередній контроль стилю для полегшення інтерпретації технічних і юридичних термінів 	<ul style="list-style-type: none"> Дискусійні форуми. Електронні громадські журі. Інструменти е-спільнот 	<ul style="list-style-type: none"> Е-звернення. Е-референдуми щодо змін законодавства
<ul style="list-style-type: none"> Впровадження 	<ul style="list-style-type: none"> Фільтри стилю для забезпечення простої зрозумілої мови. Електронна розсилка інформаційних вісників 	<ul style="list-style-type: none"> Дискусійні форуми. Електронні громадські журі. Інструменти е-спільнот 	<ul style="list-style-type: none"> Списки електронної розсилки для цільових груп
<ul style="list-style-type: none"> Моніторинг 	<ul style="list-style-type: none"> Електронний зворотний зв'язок. Електронна публікація річних звітів 	<ul style="list-style-type: none"> Електронні дослідження та опитування громадської думки. Дискусійні форуми. Моніторинг електронних повідомлень. Дошки оголошень. Перелік найчастіше задаваних запитань (FAQs) 	

Застосування інструментів електронного залучення автоматично не забезпечує дію е-демократії. Навіть якщо вважати цей інструментарій таким, що формує стосунки громадян між собою, між владою, бізнесом, то все одно суспільство має подолати труднощі іншого плану - організаційного, світоглядного, політичного тощо. Основні виклики щодо електронного залучення [1, с. 19]:

Масштаб. Громадянин зацікавлений у технологічній можливості висловитись і бути почутим серед інших. "Потрібні заходи політики і технології, які сприяли б створенню та функціонуванню віртуальних публічних просторів, що допомагають перетворити голос окремої людини на (публічний) голос громади" [1, с. 19]. Влада при цьому стоїть перед необхідністю вироблення механізму реагування на обговорення.

Спроможність. Цей чинник означає потребу в наданні суспільству більше інформації, чим підвищувати спроможність громадян залучатися до управління. "Доступна і зрозуміла інформація та можливість долучатися до публічних дебатів, підкріплені такими інструментами, як керовані дискусійні форуми, ... є основними передумовами. З цим тісно пов'язані проблеми скорочення цифрового розриву та залучення до вироблення політики груп, традиційно позбавлених громадянських прав (соціально незахищених, молоді). Виклик полягає в тому, щоб розробити такі елементи електронного залучення, які давали б громадянам можливість брати участь у колективному виробленні та ухваленні рішень, розуміти, наскільки це важливо, та займати активну громадянську позицію" [1, с. 20].

Послідовність. Етапи вироблення політики, - інформування, консультування, забезпечення участі, аналіз, зворотний зв'язок і оцінювання, - повинні підтримуватися інтернет-технологіями. "Потрібно забезпечити, щоб позиція громадян на кожному етапі належним чином використовувалась і на інших етапах процесу, що дасть змогу краще формулювати політику та інформувати громадян" [1, с. 24].

Оцінювання е-залучення. Чинник, який показує наслідки участі громадян засобами ІКТ в управлінні - як співвідносяться цілі громади і цілі влади, чи досягнуто результатів. Проте об'єкти і критерії оцінювання ще слід розробити. Без цього об'єктивно оцінити результати дії е-демократії і просування у її вдосконаленні дуже важко.

Готовність. Органи державної влади і органи місцевого самоврядування мають організувати свою роботу відповідно до реалій інформаційного суспільства. Надання адміністративних по-

слуг, консультацій, транзакцій тощо в електронному режимі повинно стати загальною практикою і постійно вдосконалюватися.

3.2. Участь громадськості як необхідна умова е-демократії

Запровадження електронної демократії має на меті налагодити ефективну комунікацію влади з громадянами. Відповідно для цього слід використовувати технології е-залучення. Проте навряд чи будуть ефективними спроби електронного залучення громадян до управління в разі, якщо суспільство не набуло достатнього досвіду щодо традиційних методів участі громадян у житті суспільства.

"До складових електронної демократії можна віднести електронний парламент, електронне законодавство, електронний суд, електронне посередництво, електронні вибори, електронний референдум, електронне голосування, електронні петиції, електронні кампанії, електронні опитування тощо" [2].

Кожна з цих складових передбачає зацікавленість громадянина в результатах діяльності влади на всіх рівнях. Тому попереднім етапом е-залучення, очевидно, слід вважати залучення як таке. Участь громадськості "відбувається в межах громади і полягає в організації громадян та їх цілей через діяльність недержавних організацій з метою здійснення впливу на процес прийняття рішень" [3, с. 15].

Результативність відносин зацікавлених сторін визначається тим, що всі вони працюють заради змін у суспільстві, причому тісніший стосунок до проблеми спонукає певну категорію до ефективнішої діяльності. Скажімо, у вирішенні проблем місцевого рівня зацікавлені (різною мірою) всі громадяни, отже вони зацікавлені й у прийнятті певного рішення органом місцевого самоврядування.

Політичні відносини, "які передбачають залучення більшої кількості громадян до процесів управління, можуть стати одним з ефективних механізмів підвищення рівня легітимності влади" [2], а участь громадськості у виробленні політики створює умови для демократичних перетворень у країні загалом. Ресурсами, необхідними для участі громадськості, практики вважають час, зацікавлені сторони, інформацію та увагу з боку ЗМІ [3].

Час необхідний громаді для того, щоб дізнатися про проблему, дослідити її, оцінити важливість, знайти рішення. "Іноді необхідні місяці та роки, щоб побачити конкретні результати залучення громадськості до розробки політики".

Зацікавленим сторонам (громадянам, групам, організаціям) слід зібратися разом для вироблення шляхів розв'язання проблеми, в разі потреби залучити експертів, радників з певного питання.

Інформація надходить від влади до громадян (низхідне поширення) і від громадян до влади (висхідне). Інформація - це основа участі громадськості.

Увага з боку ЗМІ сприяє поширенню інформації масовими каналами. Це потужний чинник залучення громади до вироблення політики, особливо на місцевому рівні.

Конструктивна участь громадськості неможлива без елементів, які забезпечують результативність [3]. Ці елементи визначені на конференції "Участь громадськості в процесі прийняття рішень на місцевому рівні в країнах Центрально-Східної Європи: теорія та практика". І хоча вона відбулася ще на початку минулого десятиліття, актуальність її для сьогоденної України очевидна.

Ініціатива та бажання здійснити зміни.

Люди повинні прагнути брати участь у процесі прийняття рішень задля досягнення змін у громаді. Часто ініціатива відходить від громадян у тому випадку, коли вони відчують, що наслідки ухвалених владою рішень безпосередньо впливатимуть на їхнє життя.

Відданість справі.

Громадяни мають бути наполегливими та відданими справі. Вони також не повинні здаватися після першої невдачі.

Знання методів участі громадськості.

Всі зацікавлені сторони мають бути поінформовані про методи участі громадськості, особливості їх впровадження та потенційні результати.

Обізнаність/Освіта.

Громадяни повинні бути обізнаними зі своїми правами та обов'язками щодо співпраці з владою та впливу на процес прийняття рішень.

Співпраця з місцевою владою.

Представники місцевих органів влади повинні навчитися спілкуватися з громадянами, бути неупередженими та ставитись із розумінням до їхніх потреб.

Кожна із зацікавлених сторін має досягти успіху.

Люди активно братимуть участь у процесі розробки та впровадження політики за умови, що проблема стосується їх безпосередньо або вони отримають певні переваги від її вирішення. Переваги ж повинні отримати як громадяни, так і місцеві влади.

Планування та впровадження.

Всі зацікавлені сторони повинні співпрацювати для того, щоб без перешкод спланувати та здійснити зміни.

Прозорість.

Всі зацікавлені сторони повинні бути чесними щодо кроків, до яких вони вдаються з метою здійснення впливу на проблему. Особливо прозорою у своїх діях має бути місцева влада.

Гнучкість.

Гнучкість також є одним із основних компонентів конструктивної участі громадськості. Влада та громадськість повинні вміти домовлятися та співпрацювати з протилежною стороною.

Залучення експертів.

Впроваджувати методології участі громадськості необхідно за допомогою професійних експертів, зокрема спеціалістів з громадянської освіти, організації громадських слухань, проведення досліджень якості послуг тощо.

Можна зробити висновок, що ефективність е-демократії залежить насамперед не від технологічного чи інфраструктурного чинників. Головною умовою результативності є участь громадян, їх бажання взяти участь в управлінні для вирішення місцевих, регіональних та загальнонаціональних проблем. З боку влади такою умовою виступає готовність влади до відкритості й модернізації системи управління. Як наслідок з обох сторін підвищується відповідальність за прийняті рішення.

"Одне із основних питань, яке постає у процесі реалізації концепції електронної демократії в Україні, полягає у тому, чи готові громадяни до цих можливостей та нового, значно вищого рівня відповідальності у взаємодії з владою? Це запитання торкається готовності брати на себе відповідальність, виступати актором у політичній комунікації, враховуючи рівень політичної активності, освіченості, політичної культури, "зрілості" громадян та громадянського суспільства" [2].

Громадянське суспільство перебуває в постійному пошуку кращих форм політичної комунікації із владою. Розвиток глобальної мережі дає сьогодні надзвичайно широкі можливості для обговорення як між громадянами, так і між громадянами та владою існуючих і передбачуваних проблем незалежно від їх масштабу. Це сприяє виробленню більш зважених рішень. У зв'язку з цим доречно навести 10 основних тенденцій розвитку е-демократії у світі (Огляд Phil Noble&Associate) [4].

1. Розвивається взаємна співпраця і спільне використання загальної для всіх сторін інформації.

2. Активізується використання електронної пошти, незважаючи на те, що онлайніві урядові сайти, на відміну від політичних і правових, поки що ухиляються від її масового використання.

3. Зростає використання порталів порівняно з web-сайтами, а також створюються інтернет-товариства.

4. Кібер-обслуговування сьогодні - саме те, чого потребують громадяни.

5. Постійно збільшуються інновації і можливості щодо реагування на потреби користувачів.

6. У майбутньому уряди стануть все більше використовувати інтегровані послуги.

7. Відбувається прискорений розвиток суспільного ринку ідей. Інтернет стає справді громадським ринком, на якому громадяни можуть спільно використовувати успіхи й вивчати помилки для розвитку демократії (он-лайніві дебати, протести, голосування, петиції).

8. Відкритість прискорюватиме процеси з покращення демократії (поки що це стосується очікувань, а не є чинним правилом).

9. Стрімко зростають інвестиції в електронні уряди (інвестиції в цю галузь приводять до серйозного заощадження коштів).

10. Найближчим часом зросте кількість е-лідерів.

Запровадження е-демократії вимагає, як уже згадувалось, безпосередніх учасників, зацікавлених у змінах. Лише тоді, коли громадяни матимуть прагнення впливати на вироблення політики, прийняття управлінських рішень, можна говорити про поступ електронної демократії. Дослідники зазначають: розвиток електронної демократії з центру на першому етапі... в безпосередньому вигляді неможливий. Розвиток з рівня селищ та сіл також неможливий. В цьому разі ми маємо досить низький рівень матеріально-технічної бази та недостатньо активну громаду. Найбільш дієвим видається впровадження електронної демократії на рівні регіонів та великих міст з наступним поширенням на рівень селищ і сіл [5].

Водночас зауважимо, що громада якнайбільше зацікавлена у вирішенні проблем насамперед місцевого рівня, де найгостріше постають питання житлово-комунального господарства, охорони здоров'я, освіти, благоустрою. Саме в селах спостерігається безпосередній контакт виборців із місцевою владою, і залучення громади до прийняття рішень у сільській місцевості можна вважати

найбільш реальним. Тому й е-залучення, природно, могло б мати там успіх, але йому на заваді стоїть технологічний (точніше - фінансово-економічний) чинник.

Питання для обговорення

1. Які інструменти використовуються на кожному етапі вироблення політики?
2. Назвіть чинники, які впливають на залучення громадськості.
3. В чому полягають виклики впровадження електронної демократії?
4. Охарактеризуйте такий ресурс участі громадськості, як увага з боку ЗМІ.
5. Наведіть аргументи проти твердження, що розвиток е-демократії насамперед залежить від технологічних чинників.

Список використаних джерел

1. Електронна демократія: сподівання та проблеми : пер. з англ. / Кедді, Джоан, Вергес Крістіан та ін. - К. : Центр адаптації держ. служби до стандартів Європ. Союзу, 2009. - 164 с. - (Б-ка молодого держ. службовця).
2. *Войнова Е. О.* Електронна демократія як форма політичної комунікації / Е. О. Войнова. - Режим доступу : fpps.onua.edu.ua/index.php/2012-03.../35-2012-04-03-14-46-53
3. Посібник з участі громадськості / за ред. Джини Г. Холдар та О. Захарченко. - К., 2001.
4. Andy Brack, Phil Noble. E-Democracy around theWorld : ASurvey for the Bertelsmann Foundation, Summer, 2001.
5. *Мещеряков В. С.* Електронна демократія / В. С. Мещеряков. - Режим доступу : <http://kds.org.ua/blog/elektronna-demokratiya>

Розділ 4. ВЗАЄМОДІЯ ОРГАНІВ ВЛАДИ ІЗ МАС-МЕДІА В УМОВАХ ЕЛЕКТРОННОЇ ДЕМОКРАТІЇ

- 4.1 Параметри інформації для розміщення у ЗМІ.
- 4.2. Електронна демократія і особливості медіа-релейшнз.
- 4.3. Інструментарій медіа-релейшнз.

4.1. Параметри інформації для розміщення у ЗМІ

Основним (масовим) каналом комунікації між органами публічної влади та інститутами громадського суспільства виступають ЗМІ. Проте значна частина періодичних видань, радіо- та телеканалів сповідує політику розміщення лише такої інформації, що має комерційну цінність для власників ЗМІ.

Якщо широку аудиторію часто цікавлять резонансні, скандальні події, подробиці про знаменитостей, то державна комунікація покликана налагодити стосунки із громадськістю в іншому ракурсі - повідомляти про діяльність, здобутки владних структур, впливати на формування позитивного ставлення до державних інституцій у цілому. Подібна інформація не обов'язково відзначається потрібними для комерційних ЗМІ параметрами. У такому разі останні не прагнуть поширювати дану інформацію, а державні ЗМІ не в змозі зацікавити й охопити потенційну аудиторію. Отже, діяльність органів влади висвітлюється недостатньою мірою або не в бажаному ракурсі.

Вирішальне значення для здійснення функцій державної комунікації має діяльність системи мас-медіа, адже саме вони доносять до широкої аудиторії інформацію, в переданні якої зацікавлені органи публічної влади.

Ефективність комунікації держави й суспільства багато в чому залежить від співпраці органів влади із засобами масової інформації. Дослідники зазначають: "Зростає значущість застосування стратегій соціального партнерства як механізму узгодження інтересів різноманітних соціальних суб'єктів у сучасному інформаційному середовищі" [2].

Розміщення у ЗМІ повідомлень про діяльність влади - свідчення її відкритості й спрямованості на контакт, зацікавленості у підтримці своїх рішень. Лише в цьому разі можна розраховувати на результативний діалог, спрямований на вирішення суспільних

проблем, визначення пріоритетів розвитку. Без цього неможливо уявити поступ е-демократії.

Однією із необхідних умов розміщення інформації у ЗМІ є наявність певної ознаки, а саме відповідність поняттю "новина".

Російський дослідник медіа-рилейшнз О. Назайкін вважає, що журналістів передусім приваблюють: якість товару чи послуги; значущість події; новизна; цікавість; подробиці; оригінальність; ексклюзивність; конфліктність; змагання; присутність ньюзмейкерів; спонсорство.

До цього переліку науковець додає думку практиків: новою насамперед можна вважати: масштабну подію; значну суму грошей; конфліктну ситуацію між відомими фірмами чи особистостями; зміну структури великих компаній.

Дослідник наводить твердження працівників газети "Ведомости": вони не пишуть про події, що залишились без резонансу, наслідків на ринку чи в суспільстві. "Цінність новини полягає в ексклюзивності інформації, а також повноті й достовірності викладу..." [3].

Наведемо витяг із наступного документа, згідно з яким журналісти визначають важливість події, як потенційної новини. Редакція новин Шведського радіо ще у 1968 р. склала документ під назвою "Принципи роботи редакції новин": "Ми передаємо все, що важливо. Тобто те, що може мати значущість і наслідки для багатьох. Інформація, яку ми повідомляємо, повинна бути правдивою і важливою для суспільства. Ми повинні послідовно висвітлювати і складні, часто важкодоступні для розуміння явища" [4].

Німецький практик Вальтер фон Ла Рош так визначає елементи, які становлять новину: актуальність; загальний інтерес; структура; вдале донесення (зрозумілість); об'єктивність.

Цей журналіст пропонує таку дефініцію: "Новина - це загальноцікавий, актуальний зміст, донесений із прагненням об'єктивності у певній формальній структурі" [5].

Британський журналіст Ендрю Бойд, у свою чергу, пояснює складові, без яких новина неможлива:

- **наближеність.** "Щоб новина була важливою, вона повинна бути наближеною. Чужі великі проблеми менш важливі, ніж власні маленькі проблеми";

- **важливість.** "...Чим більше новина впливатиме на життя споживачів новин, їхні прибутки й емоції, тим важливішою вона буде";

- актуальність. "...Те, що відбувається зараз, чи перший прояв того, що відбулось раніше, але приховувалось"... Іншими словами: новина є новиною, поки вона нова;

- цікавість. "...Дати аудиторії те, що їй потрібно знати, і те, що вона хоче знати. Часто найцікавіше в новинах - це люди: діячі шоу-бізнесу, знаменитості, відомі політики, члени королівської родини чи представники еліти, ті, кого ми знаємо на відстані, і про кого хочемо дізнатись через власну цікавість, заздрість, захоплення, антипатію чи симпатію, люди, через яких ми компенсуємо нестачу емоцій у власному житті, або чий вчинки і рішення впливають на наше буття і формують його".

- драма. "Різноманітні події, які за неймовірністю перевершують навіть художню вигадку, стають сенсаціями... чим більша драма, тим важливіше місце їй відводиться у випуску новин".

- розвага. "Елемент шоу присутній у подачі новин, а часом деякі новини пишуть спеціально, щоб розважити аудиторію. Цікавинка або "дивина наостанок" - яскравий тому приклад... Де закінчуються новини і починається розвага, здебільшого залежить від стилю, якого дотримується компанія" [6].

Англійський дослідник комунікацій Джон Кін наводить тлумачення новини, поширене серед американських репортерів: "Новини - це те, чого хтось десь чомусь не хоче бачити надрукованим" [7]. У цій сентенції (навіть коли сприйmemo її як приклад сучасного фольклору) характеризується одна із важливих ознак новини: вона висвітлює актуальні зміни у суспільстві.

Державних комунікацій перераховані вище ознаки новини стосуються різною мірою, проте на них слід спиратися при підготовці PR-фахівцями подій і текстів. За наявності згаданих параметрів новини журналісти позитивно прореагують на пропозицію висвітлити подію у ЗМІ, а це водночас привабить аудиторію і принесе користь ньюзмейкеру - організатору чи учаснику події. Визнано, що коментар авторитетної особи про змальовувані явища підвищує статус події чи організації, створює бажаний імідж як учасників, так і самої організації.

Слід зважати також на те, що для ЗМІ важливішою буде подія не внутрішнього масштабу, цікава, скажімо, для колективу певного відомства. Орієнтація журналістів (власників, керівників видань, каналів) на запити споживачів інформації висуває свої вимоги до кола й рівня задіяних у події осіб. Звісно, завжди актуальними будуть новини загальнодержавного рівня, проте оригінальність, не-

звичність подій, які відбуваються на нижчих рівнях, також можуть претендувати на увагу ЗМІ.

"Кожен крок влади - на місцевому чи загальнонаціональному рівні - має вплив на потенційну аудиторію, а все, що якимось позначається на аудиторії, є новиною. Щоб випуски новин не засмічували повідомлення з мерії, є правило: повідомляти лише новини, які мають найпотужніший вплив на найбільшу кількість людей.

...новинним приводом є будь-які значні зміни, які відбуваються або мають відбутися і матимуть вплив на дану аудиторію.

У новинах ідеться про зміни - події, які формують наше суспільство і змінюють наш спосіб життя... Коли дії та ідеї можуть перевернути суспільство, тоді такий конфлікт є новиною" [8].

Ще одна заувага стосується врахування специфіки засобу масової інформації: громадсько-політичної спрямованості, ракурсу, уподобань аудиторії та інших параметрів, що становлять формат видання чи каналу. Прагнучи розміщення публікації у певному виданні, фахівець із медіа-релейшнз має врахувати названі вимоги.

Отже, "...якщо новина є важливою для органу влади, це ще не означає, що ЗМІ одразу накинеться на неї. Слід акцентувати увагу на її новизні та значенні" [9].

Для первинного відбору інформації, якою планується зацікавити друковане видання, фахівцю із медіа-релейшнз рекомендуємо уявити свій текст - підготований, відповідно структурований (сторінка, розділ, рубрика, заголовок, ілюстрація) у бажаному конкретному ЗМІ. При цьому доречно дати собі відповіді на такі запитання:

- чи публікує це видання інформацію з запропонованої тематики?
- чи має відповідну тематичну сторінку, рубрику?
- публікує під яким кутом зору? (міра об'єктивності, заангажованості тощо).

Орієнтуючись на названі параметри, можна визначити для себе доцільність пропонування новини конкретному виданню.

У разі відмови редакції розмістити інформацію, слід спробувати дізнатися про причини - це дасть змогу у подальшому уникнути непорозумінь, а отже втрати часу і зусиль відповідального в органі влади за зв'язки із медіа.

У разі, коли структура органу влади, відповідальна за зв'язки із медіа, прагне висвітлити новину на телебаченні, їй слід подбати про певні критерії видовищності. Необхідно з'ясувати, що конкретно з боку органу влади пропонується відтворити на відео:

- рух (динаміка, переміщення, певні дії героя сюжету);

- коментар, інтерв'ю, заява відомої особистості (керівника, політика, експерта);

- скупчення людей (виступи учасників зборів, мітинг, урочистості).

У будь-якому разі журналістів зацікавить передусім резонансна інформація, отже, названі вище варіанти сюжетів мають більше шансів потрапити в поле зору медіа, коли новини відповідатимуть критеріям, перерахованим вище.

4.2. Електронна демократія і особливості медіа-рилейшнз

Сучасний розвиток мережі Інтернет, безперечно, сприяє прагненню органів влади доносити інформацію про свою діяльність широкій аудиторії. Розвиток е-урядування вимагає серед усього іншого й діяльності власних сайтів. Адже якщо масова преса відмовляє у розміщенні новин на тій підставі, що, наприклад, площа заповнена публікаціями на потребу публіки, то обсяги інформації на сайті не мають такого жорсткого обмеження.

Таким чином, перша особливість діяльності служби медіа-рилейшнз в умовах е-демократії - наявність власного сайта, порталу з розділом новин.

Друга - можливість започаткування блогів і опублікування власної інформації, коментарів в інтернет-версіях друкованих видань, телеканалів.

Третя - вихід на соціальні мережі (блоги, сторінки, щоденники в ЖЖ, Twitter, Facebook тощо). Скажімо, сторінки в Twitter мають навіть вищі посадовці чи керівники держав А.Меркель, Д.Медведєв, У. Чавес та ін. Українські політики при підготовці до виборів також обирають подібний інструментарій для донесення власних повідомлень до мас, приміром, С.Тігіпко. Органи місцевої влади також можуть використовувати соціальні мережі для ефективнішої комунікації із громадою. Зарубіжним прикладом розвитку такої форми спілкування може бути досвід штату Північна Кароліна (США), де організуються навчальні семінари із застосування соціальних мереж [10].

Як зазначав К.Аннан у доповіді "Нове тисячоліття - нове інформаційне суспільство", позитивний вплив розвитку ІКТ на соціальний розвиток суспільства в межах окремо взятої країни проявляється ось у чому: з розвитком Інтернету й програм "електрон-

ного уряду" розширюються можливості участі населення у формуванні громадянського суспільства. Формування нової телекомунікаційної політики підвищує роль ЗМІ, електронні версії яких стають дешевшими й доступнішими [11].

Оперативність Інтернету і таку його характеристику, як широке охоплення користувачами, також необхідно використати для ще однієї важливої операції, а саме для акцентування уваги аудиторії на інформації, вже опублікованій у пресі чи випущеній у ефір. Завдяки блогам можна спрямовувати, підтримувати, генерувати інтерес певного сегменту громадськості до вже висвітлених подій, підвищуючи поінформованість населення про діяльність органу влади.

Важливо також, що наслідком тиражування в Інтернеті певної новини може бути друга хвиля зацікавленості подією (наприклад намагання дізнатися про подробиці, знайти подібні випадки чи дізнатися передісторію).

Отже, незважаючи на те, поширилось повідомлення про діяльність органу влади у друкованих та аудіовізуальних ЗМІ чи ні, застосування Інтернету необхідне як для передачі власне повідомлення, так і для створення резонансу про подію. Е-демократія, можна вважати, живиться такими відносинами влади і суспільства.

У цьому ж розрізі слід сприймати і ведення посадовцями всіх рівнів влади блогів - подібна комунікація потенційно більш цікава суспільству. Адже, по-перше, стиль спілкування у соціальній мережі інакший, простіший, ніж у офіційних виданнях, а, до-друге, - респонденти відразу реагують на текст, автор бачить зворотний зв'язок.

Постає запитання: чи може комунікація, організована таким чином, позиціонуватися як державна? Адже більш звичним, ustalеним форматом стосунків "адресант-адресат" у розрізі державної комунікації, очевидно, слід вважати насамперед "ЗМІ (заснований органом влади) - читач, (слухач, глядач)".

На нашу думку, використання незвичних каналів (блоги, соціальні мережі, ЖЖ) для донесення власної інформації представниками органів влади не може поставити під сумнів визначення такої комунікації, як державна (якщо предмет повідомлення стосується тем діяльності влади). Адже основні завдання комунікації й учасники процесу залишились незмінним. Зміни відбулися лише у рівні (а не в статусі) комуніканта - керівник органу влади чи навіть глава держави у цьому разі виступає і як відомий, авторитетний представник суспільства, і як міністр чи президент.

І це зовсім не применшує роль держави - сучасні ЗМІ за ефективністю впливу на суспільство змагаються з рівнем впливу органів влади. Дослідники зазначають: "Нині складається парадоксальна ситуація: громадяни довіряють ЗМІ більше, ніж уряду та державному апарату. Так, за даними Євробарометра за 2006 рік, у середньому телебаченню довіряють 53% осіб, радіо - 61%, пресі - 45%. тоді як рейтинг довіри до Білого дому становить 25%" [12].

Більше того, інститути масової комунікації претендують на якісно іншу роль - не передавачів чи навіть інтерпретаторів повідомлень про дії влади, а, власне кажучи, на роль самої влади: "ЗМІ діють не просто як канал зв'язку, по якому рухається політика, але і як активний учасник процесу формування політики" [13].

Це зайвий раз доводить важливість медіа-релейшнз в умовах е-демократії при налагодженні, удосконаленні й функціонуванні державної комунікації, по-перше, з метою зміни тенденції до панування в управлінській площині, по-друге (з огляду на вплив електронних ЗМІ), задля розміщення в них своїх позицій. Оскільки ж інтернет-публікації відзначаються оперативністю і зворотним зв'язком у вигляді коментарів, то резонанс актуальним публікаціям забезпечений.

Конкуренція органів державної влади з мас-медіа за довіру суспільства відбувається, образно кажучи, на полі останніх, тобто за правилами ЗМІ, адже саме їх канали використовуються урядовцями для комунікації із аудиторією.

Водночас розвиток інформаційно-комунікаційних технологій, поступ інформаційного суспільства дає владі можливість безпосереднього спілкування із громадою, що передбачається концепцією електронного урядування загалом і електронної демократії зокрема. Таким чином, роль медіа-релейшнз у сучасних умовах набуває нового змісту, який полягає не лише у налагодженні зв'язків із пресою, а і в побудові власної моделі комунікації, безумовно, насамперед на основі мережевого видання інтернет-порталу тощо. Адже "питання влади все частіше висувається як питання інформації: хто управляє її організацією, розподілом її потоків та її дозуванням, той реально управляє й самим суспільством. За допомогою інформаційних технологій формується специфічне інформаційне поле, що стає потужним засобом здійснення й проведення владних стратегій" [14].

Доречно додати, що ніякі інформаційно-комунікаційні технології, на яких базується е-демократія, самі по собі не гарантува-

тимуть здійснення комунікативних процесів - ініціатором повідомлень, з одного боку, і отримувачем - з другого є людина. І в разі, коли представник суспільства не користується електронною мережею, е-демократія як така для нього не існує.

Явище свідомого чи несвідомого ігнорування, опору поширенню, застосуванню ІКТ на практиці можна позначити терміном "електронна околиця" (розвиваючи аналогію із "глобальним селом" М.Маклюєна та "електронними котеджами" Е. Тофлера).

4.3. Інструментарій медіа-релейшнз

Рекомендації щодо налагодження відносин органів влади із ЗМІ можуть бути такими:

1. Комунікативні підрозділи органів державної влади повинні орієнтуватися на позицію ЗМІ стосовно параметрів визначення новини (див. вище). Це означає, що інформація, пропонована комерційній пресі, повинна мати ознаки актуальної, оперативної, ексклюзивної. Подія, у висвітленні якої зацікавлений орган влади, також повинна характеризуватися як така, що має важливі наслідки для суспільства.

2. Контакти комунікативних підрозділів із ЗМІ повинні мати не випадковий, одноразовий характер, а відзначатися систематичністю, планомірністю. Можливі шляхи налагодження постійних відносин:

- пропозиція створення рубрики (і, відповідно, її наповнення) про діяльність органу влади;

- підготовка тематичної інформації, статистичних даних для журналістів стосовно певного кола питань (прийняття бюджету, вибори, подолання наслідків катастроф тощо);

- запрошення журналістів на наради з актуальних питань.

3. Залучати ньюзмейкерів (із числа відомих посадових осіб) до участі в події чи коментарів. Інформація має більше шансів потрапити у ЗМІ, якщо її озвучує відомий посадовець, який до того ж може відповісти на додаткові запитання.

4. Залучати журналістів до підготовки певних заходів, організованих органами влади, місцевого самоврядування; запрошувати працівників ЗМІ як експертів брати участь у дискусіях, громадських слуханнях. Журналісти будуть зацікавлені в оприлюдненні інформації про свою участь у подібних акціях і про її результати.

5. Відслідковувати публікації на теми роботи органів влади. Порівнювати інформацію, надану для друку комунікативним підрозділом, з інформацією, розміщеною у ЗМІ, для визначення відмінностей, особливостей, структури.

6. Наближати заголовки прес-релізів до формату видань.

7. Налагоджувати міжособистісну комунікацію - вітати власників медіаструктур, керівників, журналістів із професійними святами, ювілейними датами, особистими здобутками.

Наведені рекомендації вписуються і в площину друкованих, аудіовізуальних та інтернет-видань. А оскільки ознакою нинішнього стану розвитку суспільства є все активніше використання ІКТ, то й державна комунікація виграє від поширення запланованої інформації методами, притаманними електронному урядуванню.

Питання для обговорення

1. Чому від співпраці органів влади і ЗМІ залежить ефективність комунікації між державою і громадськістю?

2. Охарактеризуйте основні складові частини новини.

3. В чому полягає особливість медіа-релейшнз в умовах електронної демократії?

4. Яка одна із найголовніших ознак інтернет-публікацій?

5. Як підвищити ефективність роботи комунікативних підрозділів органів влади в умовах електронної демократії?

Список використаних джерел

1. *Джиги Т. В.* Сучасний стан та основні проблеми взаємодії органів державної влади України із засобами масової інформації / Т. В. Джига // Електронне урядування. - 2010. - № 1. - С. 102.

2. *Сапожникова А. С.* Взаимодействие государства и общества в политике информационной безопасности РФ / А. С. Сапожникова // Государственное управление : электрон. вестн. - 2009. - № 19. - С. 3.

3. *Назайкин А. Н.* Информационный повод в медиа-релейшнз / А. Н. Назайкин // Журналист. - 2008. - № 9. - С. 32.

4. *Фіхтеліус Е.* Десять заповідей журналістики / Е. Фіхтеліус. - Kalmar, 2003. - 155 с.

5. *Вальтер фон Ла Рош.* Вступ до практичної журналістики : навч. посіб. / Вальтер фон Ла Рош ; за заг. ред. В. Ф. Іванова та А. Коль. - К. : Акад. Укр. Преси, 2005.

6. *Бойд Е.* Ефірна журналістика. Технології виробництва ефірних новин / Е. Бойд. - К., 2007. - С.41.

7. *Кін Джон.* Мас-медіа і демократія / Кін Джон ; пер. з англ. Олександр Гриценко, Надія Гончаренко. - К. : К.І.С., 1999. - С. 96.

8. *Бойд Е.* Мас-медіа і демократія / Е. Бойд. - К. : КІС, 1999. - С. 96.

9. Комунікація: демократичні стандарти в роботі органів державної влади / за заг. ред. Н.К. Дніпренко. - К. : ТОВ "Вістка", 2008. - С. 136.

10. Social media for citizen participation: nc examples and general best practices - webinar [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://www.sog.unc.edu/courses/sog_course/view.php?q=/courses/0825/preview

11. Новое тысячелетие - новое информационное общество [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://ru.infocom.uz/more.php?id=193_0_1_0_M.

12. Євробарометр [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://ec.europa.eu/public_opinion/index_en.htm.

13. *Gurevitch M.* The Crisis of Public Communication / M. Gurevitch, J. Blumler. - Taylor & Francis Group, 2001. - 230 p.

14. *Сіленко А.* Інформаційні технології - новий імпульс для пошуку парадигми майбутнього суспільства / А. Сіленко // Політ. менеджмент. - 2007. - № 3. - С. 97-98.

ЗМІСТ

ВСТУП	3
Розділ 1. КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ Е-ДЕМОКРАТІЇ	5
1.1. Еволюція е-демократії	5
1.2. Розвиток е-демократії в Україні	10
1.3. Концепції е-демократії	12
1.4. Форми та моделі е-демократії	18
Розділ 2. ЕЛЕКТРОННА ДЕМОКРАТІЯ ЯК СКЛАДОВА І НЕОДМІННА УМОВА РОЗВИТКУ ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА	25
2.1. Історія розвитку та філософське підґрунтя е-демократії	25
2.2. Вплив Інтернету на розвиток е-демократії	29
2.3. Електронна демократія і розкриття творчого потенціалу суспільства	37
2.4. Покоління і перспективи розвитку е-демократії	39
2.5. Позитивні та негативні сторони е-демократії	41
Розділ 3. Е-ДЕМОКРАТІЯ ЯК ЧИННИК ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ КОМУНІКАЦІЇ ГРОМАДСЬКОСТІ І ВЛАДИ	47
3.1. Інструментарій електронного залучення	47
3.2. Участь громадськості як необхідна умова е-демократії	51
Розділ 4. ВЗАЄМОДІЯ ОРГАНІВ ВЛАДИ ІЗ МАС-МЕДІА В УМОВАХ ЕЛЕКТРОННОЇ ДЕМОКРАТІЇ	56
4.1. Параметри інформації для розміщення у ЗМІ	56
4.2. Електронна демократія і особливості медіа-релейшнз	60
4.3. Інструментарій медіа-релейшнз	63

Наукове видання

Автори :

Соловйов Сергій Григорович
Даниленко Володимир Григорович

Проблеми розвитку електронної демократії в умовах модернізації державного управління України

Наукова розробка

Київ, НАДУ

Відповідальний за випуск *В. А. Дон*
Редактор-коректор *В. Г. Шевельова*
Технічний редактор *О. Г. Сальнікова*

Підп. до друку 15.10.2012.
Формат 60 x 84/16. Ум.-друк. арк. 3,95. Обл.-вид. арк. 3,55.
Тираж 50 пр.

Видавець і виготівник : Національна академія державного управління
при Президентові України
03057, Київ-57, вул. Єжена Потьє, 20; тел. 456-67-93.
E-mail: vydav@academy.kiev.ua

Свідоцтво серії ДК № 1561 від 06.11.2003.